יד ושם

גיליון 98, קיץ 2022

ירושלים

"דמותם לנגד עיניי"

המרכז החינוכי החדש של יד ושם וצה"ל להנחלת זיכרון השואה (20-25)

תוכן

יום הזיכרון לשואה ולגבורה תשפ"ב
בסימן השילוחים | 7-4

מחנכים לעתיד טוב יותר
פעילויות חינוכיות לציון יום הזיכרון לשואה ולגבורה תשפ"ב | 11-8

גירוש היהודים בתקופת השואה
תערוכה מקוונת חדשה מביאה את סיפוריהם של המגורשים האחרונים | 15-12

"הגיאוגרפיה הכפולה של העקירה"
שילוחים בתקופת השואה: מחקר וזיכרון | 19-16

"דמותם לנגד עיניי"
המרכז החינוכי החדש של יד ושם וצה"ל להנחלת זיכרון השואה | 25-20

מנהל חדש לבית הספר הבין-לאומי להוראת השואה | 26

להנחיל ערכים משמעותיים
מרחב למידה עבור ילדי בתי הספר היסודיים | 27

מרחיבים את הקשר עם העולם דובר הספרדית | 28

זרקור על הבוגרים
קריסטינה דיאז ימפיי: פרגוואי | 29-28

"השנאה הזאת חייבת להיפסק"
כוחות הביטחון של קולומביה נאבקים באנטישמיות | 31-30

עמית מחקר
חקר האנטישמיות ברשת האפלה 33-32

להעניק קול לפגיעים ביותר
גורל הקשישים בשואה | 37-34

"עמדו לידי שניים - ואני נשארתי בחיים"
עדויות ברוסית מפי יוצאי ברית המועצות | 41-38

מתנגד למחיקה
פרס חדש למצוינות קולנועית בסרט תיעודי | 43-42

פורץ דרך: יצחק ארד ז"ל | 45-44

חדשות | 53-46

ידידים ברחבי העולם | 60-54

אונליין

גירוש היהודים בתקופת השואה

תערוכה מקוונת חדשה מציגה את סיפוריהם של המגורשים האחרונים

חינוך

"השנאה הזאת חייבת להיפסק"

כוחות הביטחון של קולומביה נאבקים באנטישמיות

מחקר

להעניק קול לפגיעים ביותר

גורל הקשישים בשואה

אוספים

מתנגד למחיקה

פרס חדש למצוינות קולנועית בסרט תיעודי

בשער:
חיילי צה"ל במרכז החינוכי החדש להנחלת זיכרון השואה בעיר הבה"דים (25-20)

להערות על הגיליון
לחצו כאן

יום הזיכרון לשואה ולגבורה תשפ"ב בסימן השילוחים

לאה גולדשטיין

יום הזיכרון לשואה ולגבורה תשפ"ב התקיים השנה ב-27-28 באפריל בכותרת: "מסילות אל האבדון - שילוחם של היהודים בתקופת השואה".

ראש הממשלה נפתלי בנט נושא דברים בעצרת הפתיחה של יום הזיכרון לשואה ולגבורה תשפ"ב בכיכר גטו ורשה.

■ עם האירועים המסורתיים והחדשים שנערכו בהר הזיכרון וברחבי הארץ נמנה "דורות מאירים" - מעמד התייחדות משפחתי במסגרת מיזם של יד ושם וצוהר. השנה חברו למיזם שני ארגונים נוספים: "זיכרון בסלון" ו"שם ונר".

■ חומרים חינוכיים שפיתח בית הספר הבין-לאומי להוראת השואה (כולל פודקאסטים, סרטי עדות וסרטונים היסטוריים) הועלו לאתר של יד ושם ולכל ערוצי המדיה החברתית של יד ושם. החומרים, שהועלו בשפות שונות, כללו תכנים העוסקים בנושא המרכזי של יום הזיכרון לשואה ולגבורה לצד סיפוריהם של מדליקי המשואות: צבי גיל, שמואל בלומנפלד ז"ל (את הלפיד הדליק בנו אריה), אולגה קיי, אריה שילנסקי, שאול שפילמן ורבקה אליצור.

■ לציבור שביקר בהר הזיכרון הוצעו **סיורים במוזיאון לתולדות השואה** וכן מפגשי "**מאחורי הקלעים**" שהעבירו אנשי יד ושם ברחבי הקמפוס. באינטרנט, הוצע **סיור של 360 מעלות במוזיאון לתולדות השואה** לציבור ברחבי העולם.

■ לכבוד יום הזיכרון הוקדש המפגש השבועי של "**מתקוונים לזיכרון**" - סדרת הרצאות מקוונות של יד ושם - לנושא השנתי "מסילות אל האבדון". אבי קוצר-בורג, חוקר בפרויקט השילוחים של המכון הבין-לאומי לחקר השואה, הציג את הפרויקט הנגיש כולו באתר האינטרנט, הסביר כיצד ניתן למצוא בו מידע, וסקר את תופעת השילוחים ואת האופן שבו אנו ממשיכים לחקור ולהעמיק בה עד היום. 280 איש השתתפו במפגש המקוון.

■ כמדי שנה הציע יד ושם **קשת רחבה של הרצאות** למשרדי ממשלה, עיריות, חברות ציבוריות, חברות פרטיות, בתי דיור מוגן ומועדוני גיל הזהב. כמעט 8,000 איש, מקצתם באופן מקוון והיתר בפריסה ארצית מעמק בית שאן בצפון ועד שדרות ובאר שבע בדרום, האזינו להרצאות על הנושא השנתי, חסידי אומות העולם, הצלה בידי יהודים, ניצולי השואה, החברה הישראלית והשואה, ילדים בשואה ונושאים רבים אחרים.

■ העניין הרב של הציבור הישראלי בשואה בא לידי ביטוי ב**ביקורים רבים ביד ושם של חברי גופים מובילים בחברה הישראלית**. עובדי משרד החקלאות ומשרד הבריאות, רשות התחרות ורשות שוק ההון, האוניברסיטה העברית והקרן הקיימת לישראל וארגונים רבים אחרים הגיעו לביקור ביד ושם סביב יום השואה. הנהלת רשות העתיקות ואנשי המשרד לביטחון פנים ועיריית ראש העין אף הגיעו לימי עיון ארוכים ומשמעותיים בהר הזיכרון. בחול המועד פסח הגיעה קבוצה מיוחדת ומרגשת של עמותת "ביחד-ערבים זה לזה" ליום הכנה לקראת נסיעה למסע בפולין. העמותה מקדמת השתלבות של אזרחי ישראל הערבים בחברה הישראלית, ומשתתפי המשלחת - מוסלמים, נוצרים ודרוזים - עברו הדרכה במוזיאון לתולדות השואה, האזינו להרצאה ונפגשו עם יושב ראש יד ושם דני דיין.

יום הזיכרון לשואה ולגבורה תשפ"ב | תמונות מהר הזיכרון

ששת מדליקי המשואות
בעצרת הפתיחה

עצרת תנועות הנוער
בבקעת הקהילות

טקס הנחת הזרים
בכיכר גטו ורשה

"לכל איש יש שם": מעמד
הקראת שמות קורבנות
השואה באוהל יזכור

הרצאות "מאחורי הקלעים": בכיוון השעון משמאל למעלה: הפרויקט "לאסוף את השברים", התערוכה "הבזקי זיכרון", אוסף האמנות, טכנולוגיה בשירות הזיכרון

מחנכים לעתיד טוב יותר

פעילויות חינוכיות לציון יום הזיכרון לשואה ולגבורה תשפ"ב

מירי בר, דניאל גולדבלט ומורד עוודאללה

זה כמה שנים שרשת אורט ומחלקת הדרכות חינוכיות בבית הספר הבין-לאומי להוראת השואה מקיימות יחד את הפרויקט "זיכרון מבעד לעדשה", העוסק בתיעוד ניצולי שואה וסיפוריהם האישיים. מטרת הפרויקט היא לאפשר לבני נוער לפגוש את נושא השואה בדרכים לא פורמליות, באמצעות מפגש עם ניצולים וסיפורי חפצים ששרדו בשואה, ועל ידי כך לאפשר להם ללמוד את הנושא ולהביע באופנים שונים את הקשר אליו. יצירתם מהווה גשר לקהל בני נוער רחב שנחשף לה ויכול למצוא בה נקודות חיבור חדשות משמעותיות.

מתוך הפרויקט
"זיכרון מבעד לעדשה"

הפרויקט מורכב מתהליך דו-שלבי. בחלקו הראשון נלמד נושא השואה על היבטיו השונים בסדרת מפגשים מקוונים שנערכים בהנחיית צוות מחלקת הדרכות חינוכיות, ובחלקו השני מתקיימים למידה וליווי תהליך העיבוד האמנותי בידי מורי האמנות בבתי הספר.

בעקבות משבר הקורונה נמנע מהתלמידים לפגוש ניצולי שואה. בשל כך נוצר פרויקט משותף חדש אשר ממשיך את הדיון והעיסוק בעיצוב זיכרון עכשווי של השואה. במסגרת הפרויקט הכינו תלמידי רשת אורט יצירות שנעשו בהשראת חפצים וחומרי ארכיון ממאגרי יד ושם ואשר מציגות בדרך עכשווית ומנקודת מבט אישית את סיפור השואה. דוגמה לכך היא "מחשבותיי הן בנות חורין", עבודתם של רום חייט, מאיה אמיר ואייל דרור מבית הספר אורט שפירא בכפר סבא, שנעשתה בהשראת צמיד שהכינה לורה בנדר במחנה ווכט והורכב מדסקית עם מספר האסיר שקיבלה במחנה ומתליון בצורת תלתן, סימן למזל. הנעל של הפעוטה הינדה כהן, שעליה חרט אביה את תאריך האקציה שבה שולחה להשמדה, הייתה ההשראה ל"נעלי פעוטות" שיצרו יסמין טובין וזלטה בלום, אף הן תלמידות בית הספר אורט שפירא.

"היה מעניין ומעצים לשמוע אנשים מדברים ומספרים מנקודת המבט שלהם על השואה, לחפש חפצים בארכיון ולהכין כרזות עם אמירה אישית", אמרה תלמידה מבית הספר אורט בוים בקריית גת, "הרגשתי שאני שותפה לזיכרון שלהם". "המפגש עם הניצול ריגש אותי מאוד", אמרה תלמידה אחרת מבית הספר אורט רונסון באשקלון. "הסיפורים מאוד קשים, אבל אני נפעמת וממש מעריצה את האנשים האלה. איך הם לא נותנים לשום דבר לשבור אותם, ואיך אחרי הכל הם מחייכים ובוחרים לחיות חיים טובים".

> **"אני מעריצה את האנשים האלה. איך הם לא נותנים לשום דבר לשבור אותם, ואיך אחרי הכל הם מחייכים ובוחרים לחיות חיים טובים.**
>
> תלמידת אורט רונסון באשקלון

>> מחנכים לעתיד טוב יותר
פעילויות חינוכיות לציון יום הזיכרון לשואה ולגבורה תשפ"ב

חברת "עתידנא" בסדנת יד ושם לקראת המסע לפולין

▪ בשבוע יום הזיכרון לשואה ולגבורה תשפ"ב התקיימו ביד ושם מופעים ייחודים של בני נוער למען בני נוער במסגרת הפרויקט האמנותי השנתי **"צלילי זיכרון"**. מטרת הפרויקט (בתמיכתו של ידיד יד ושם סטיבן בראל) היא לאפשר לבני נוער שהמוזיקה היא שפה מרכזית בחייהם לפגוש בנושא השואה בדרכים לא פורמליות ולהביע את עצמם בתהליך של יצירה, ובכך להיות מעצבי זיכרון במאה ה-21.

השנה התבססו המופעים על יצירות מקוריות ועל מכתבים אחרונים מתקופת השואה, שהולחנו ובוצעו על ידי בני הנוער העוסקים בתחומי השירה והנגינה. תהליך היצירה לווה בתהליך חינוכי מקיף, שבמהלכו התעמקו בני הנוער בפרקים מתקופת השואה, ועברו סדנאות תוכן ויום עיון ביד ושם שבו ניתנו דגשים היסטוריים מיוחדים להעשרת הפרויקט.

ב-24 באפריל התקיימו ביד ושם שני מופעים בשיתוף מגמת המוזיקה של בית הספר הכפר הירוק, וב-28 באפריל התקיימו במקום שני מופעים בשיתוף מחלקת הדרכות חינוכיות עם מגמת המוזיקה של בית הספר חוות הנוער הציוני. "מצא חן בעיניי שאני יכולה להתחבר באמת לשירים ומכתבים שנכתבו כל כך מזמן", סיפרה סופיה ניסמן בת ה-16 מחוות הנוער הציוני. בעקבות עבודתו על עיבודו לשיר של המכתב האחרון של אלי קולקה אמר אבנר דרור בן ה-17 מהכפר הירוק: "היה משהו במכתב הזה שפשוט תפס אותי [...] עכשיו למכתב הזה יש גם שיר משלו".

▪ במהלך שבוע יום הזיכרון לשואה ולגבורה, לאחר שנתיים ללא מסעות לפולין, חזרו בני נוער ישראלים לסייר במדינה. והשנה, בפעם הראשונה בתולדות "מצעד החיים", נמנתה עם הקבוצות שיצאו למסע גם קבוצה של כ-100 **צעירות וצעירים חברי "עתידנא"**, תנועת נוער המשלבת בני נוער יהודים וערבים.

לפני המסע לפולין התקיים ביד ושם סמינר ייחודי בן כמה מפגשים, שבמסגרתו סיירו המשתתפים חברי התנועה במוזיאון לתולדות השואה וברחבי האתר ועסקו בנושאים שונים תוך שימת דגש על היבטים כמו הצלה ודילמות אנושיות. המשתתפים השתתפו גם בסדנאות על העולם היהודי טרם השואה, וקיימו שיחות הכנה לקראת המסע לפולין.

מזכ"ל נוער עתידנא טוני נסאר היה שותף בבניית תוכנית הסמינר וליווה את החניכים בכל מפגשי ההכנה. "אנו מודים ליד ושם על הארגון והאירוח", אמר נסאר. "החניכים שלנו יצאו מפה לא כפי שהיו ערב המפגש הראשון. הם מבינים יותר את השכן [היהודי] ומכירים יותר את הסבל שלו. עצם העובדה שהיו הדרכות גם בערבית תרמה מאוד לחניכים שלנו להבין את גודל האירוע".

חניכים רבים פנו אל מדריכי יד ושם ביום המפגש האחרון לפני המסע והודו להם על שלושת המפגשים ועל ההזדמנות שנפלה בחלקם להכיר את סבל העם שלצידו הם חיים אבל לא באמת מכירים אותו. "לא ידעתי שהיהודים סבלו כך", אמר חניך אחד. "איך זה קרה? איך העולם נתנו להיטלר לעשות כך?" "לא ידענו לאיזו רמה הגרמנים הגיעו בשנאת היהודים", אמרה חניכה אחרת. "עכשיו אני מבינה מה היהודים עברו".

הכותבים עובדים במחלקת הדרכות חינוכיות, בית הספר הבין-לאומי להוראת השואה.

הנחלת זיכרון השואה לאנשי כוחות הביטחון

ד"ר עירית נחמני

בשבוע של יום הזיכרון לשואה ולגבורה נצבעו מסדרונות בית הספר הבין-לאומי להוראת השואה ביד ושם בשלל צבעי מדים. יום אחר יום התקיימו ימי עיון לסגלי הפיקוד הבכיר של הצבא ושל כוחות ביטחון אחרים, שהתפנו מעיסוקיהם החשובים ובאו ליד ושם מתוך מחויבות מוסרית וערכית לקחת חלק בהנחלת זיכרון השואה לדורות הבאים.

ר**ום העיון לפורום המטה הכללי** התקיים תחת הכותרת "המשפחה היהודית בצל השילוחים וההשמדה". בין היתר התקיים מפגש עם העיתונאי ירון אנוש, שדיבר על תוכנית הרדיו שלו "המדור לחיפוש קרובים" וסיפר כמה סיפורים מרתקים. לבחירת הרמטכ"ל צפו משתתפי הפורום בסרט **הניצחון הסופי - קורות חייו של פליקס זנדמן ז"ל** - ופגשו את אלמנתו רותה זנדמן.

הפורום לבכירי חיל האוויר התמקד בציון 60 שנה לסיום משפט אייכמן. בין השאר התקיים במסגרתו פאנל עם ארבעה ילדים של מי שהיו עדים במשפט: רבקה, בתו של אליהו רוזנברג; דניאל, בנם של יואל והאנזי ברנד; אבי, בנו של נוח זבלודוביץ; ומיכאל, בנו של אבא קובנר. רבקה סיפרה כי כאשר ביקרה באתר טרבלינקה, מחנה ההשמדה שבו הוחזק אביה וממנו הצליח לברוח, כתבה בספר האורחים: "אני נולדתי כאן".

תוכנית דומה התקיימה **ביום עיון לראשי שירות הביטחון הכללי ולפורום המטה**. בסיומו של היום התקיים מפגש עוצמתי עם שורד השואה מיקי גולדמן, שהיה חוקר בלשכה 06 ועוזרו של גדעון האוזנר במהלך משפט אייכמן. כלל עובדי שירות הביטחון הכללי השתתפו השנה ביום עיון, שצולם מראש ושודר ביום השואה לעובדי השירות. בנוסף יכול היה כל אחד מהעובדים לבחור יחידת תוכן מתוך סל של תכנים מגוונים שהוצעו על ידי יד ושם.

המרכז החינוכי להנחלת זיכרון השואה בעיר הבה"דים שקק פעילות, ולצד אירוע הפתיחה (ראו עמ' 20-25), אירח גם שני ימי עיון לבכירי צה"ל: לבכירי פיקוד דרום, בראשות האלוף אליעזר טולדנו; ולבכירי אגף הטכנולוגיה והלוגיסטיקה, בראשות אלוף מישל ינקו. בספר המבקרים של המרכז כתב האלוף טולדנו: "לעולם לא עוד! אנחנו מבטיחים, אנחנו נשבעים".

הכותבת היא מרצה, מדריכה ורכזת תוכן במדור צה"ל במחלקת צה"ל וכוחות הביטחון, בית הספר הבין-לאומי להוראת השואה.

גירוש היהודים בתקופת השואה

תערוכה מקוונת חדשה מציגה את סיפוריהם של המגורשים האחרונים

יונה קובו

לקראת יום הזיכרון לשואה ולגבורה תשפ"ב, שנערך בסימן "מסילות אל האבדון: שילוחם של היהודים בתקופת השואה", העלה יד ושם לאתר האינטרנט תערוכה מקוונת חדשה שמביאה את סיפוריהם של המגורשים האחרונים בשואה: יהודים ששולחו מיוני 1944 ועד אפריל 1945 מהולנד, הונגריה, יוון, צרפת, פולין, איטליה, צ'כיה וגרמניה.

ב-30 באוגוסט 1944 גורשו אברהם בנקל ובנו שמואל בן ה-14 מגטו לודז'. זה היה השילוח האחרון מהגטו לאושוויץ. "הגרמנים נשאו בפנינו דברים ואמרו שגם בגרמניה יקימו בית מלאכה לפרוות ונעבוד בדיוק כמו שפה", סיפר בנקל בעדותו. "מאוחר יותר התברר שזו לא האמת ושולחים אותנו לאושוויץ [...] כבר כשהגענו לאושוויץ שמענו מיהודים שהורידו אותנו מהקרונות שכאן הולכים למשרפות [...] הפרידו בין בני לביני [...] ראיתי אותו עומד בצד השני ומנופף לי בידו לשלום. נופפתי בחזרה. יותר לא ראיתי אותו". אברהם היה היחיד ממשפחתו ששרד.

אף על פי שבקיץ 1944 כבר היה ברור שגרמניה הנאצית עומדת להיות מובסת במלחמה, המשיכה מכונת ההשמדה הגרמנית לפעול במלוא עוזה. בעת שחלקים באירופה כבר שוחררו, גורשו היהודים האחרונים ממקומות שעדיין היו בשליטתם של הגרמנים.

בתערוכה מובאים סיפורים שוברי לב של אנשים, משפחות וקהילות שנדחסו בברוטליות לקרונות בקר והוסעו בדרך רווית ייסורים, השפלות, התעללויות וכאב בלתי נסבלים. המוני יהודים מכל רחבי אירופה גורשו בחודשים האחרונים של המלחמה מבתיהם, ממחנות מעבר ומהגטאות האחרונים שעדיין התקיימו ושולחו למחנות ריכוז והשמדה, לעתים ימים ספורים לפני שהצבאות המשחררים הגיעו אל מקום כליאתם.

כזה היה סיפורם של חברי מחתרת "החלוץ" ההולנדית שפעלה בפריז. ב-17 באוגוסט 1944, יום לפני שהגרמנים פינו את מחנה הריכוז והמעבר דרנסי שליד פריז לקראת נסיגתם מהאזור, הוצאה מדרנסי קבוצה של 51 יהודים. היו אלה אנשי מחתרת יהודים שנתפסו בידי הגסטפו בקיץ 1944 - חברי "הצבא היהודי", המחתרת היהודית-קומוניסטית, אנשי "החלוץ" - ויהודים נוספים. הם הוצאו בחשאי וצורפו לרכבת גרמנית שהגיעה אל מחנה בוכנוולד.

אלפרד "ציפי" פרנקל מ"החלוץ" היה ברכבת. "הרזיסטנס הצרפתי רצה למנוע את

מנדל גרוסמן (מימין)
מצלם גירוש יהודים מגטו לודז', קיץ 1944
ארכיון יד ושם

>> גירוש היהודים בתקופת השואה

תערוכה מקוונת חדשה מציגה את סיפוריהם של המגורשים האחרונים

בתערוכה מובאים סיפורים שוברי לב של אנשים, משפחות וקהילות שנדחסו בברוטליות לקרונות בקר והוסעו בדרך רוויית ייסורים, השפלות, התעללויות וכאב בלתי נסבלים

פאולה קאופמן-ולט (משמאל), אלפרד "ציפי" פרנגל (במרכז) וחבריהם למחתרת. פריז, 1944

יד ושם אוסף החפצים, באדיבות פאולה ולט

יציאת הרכבת והם פוצצו את פסי הרכבת", סיפר. "חשבנו מהימים הראשונים לברוח מהרכבת וקבענו תור לאחר שמצאנו את השיטה וראינו כיצד אפשרי הדבר. הקרון שלנו היה הקרון האחרון ברכבת. המשטרה הייתה בקרון אחד לפני כן [...] פתחנו צד אחד מהחלק האחורי של הקרון ולפי התור רצינו לקפוץ החוצה. עשינו הגרלה. בזכותי נפל מספר 23. אז במשך כל חמש דקות קפץ מישהו עד שהגענו למספר 19". הבריחה נפסקה כיוון שפסי הרכבת היו מפוצצים. "ציפי" שרד בבוכנוולד ובמחנות אחרים ועלה לאחר המלחמה לארץ ישראל.

בתערוכה מובא גם סיפור הגירוש האחרון מגטו טרזין לאושוויץ ב-28 באוקטובר 1944. בין המגורשים היה קורט גרון. גרון היה אחד האמנים המצליחים בגרמניה שבין שתי מלחמות העולם. מאחוריו היו עשרות סרטים כשחקן וכבמאי, מחזות ומופעי קברט שבהם השתתף. ב-1 באפריל 1933, יום החרם על היהודים בגרמניה, בא גרון לאולפני הקולנוע UFA בברלין. הוא היה בעיצומה של העבודה על סרט שביים. לפני תחילת הצילומים כינס מנהל ההפקה את העובדים והורה לכל היהודים לעזוב את האולפן. גרון יצא מהאולפן כשהוא בוכה וגבו רועד, ועוד באותו החודש עזב את גרמניה וגלה לפריז. לאחר כשנתיים עבר לווינה ומשם להולנד. הוא התיישב באמסטרדם והמשיך לביים סרטים. גם לאחר כיבוש הולנד המשיך גרון להיות פעיל כאמן. בספטמבר 1943 הוא נעצר ושולח למחנה המעבר וסטרבורק בהולנד, וגם שם המשיך בפעילותו התיאטרונית-קברטית. בפברואר 1944 הוא גורש לטרזין ומשם אל מותו באושוויץ.

כמו בתערוכות אחרות, גם הסיפורים בתערוכה הזאת מבוססים על פריטים מארכיון יד ושם ואוספיו השונים: תיעוד אישי, עדויות, תצלומים, יצירות אמנות, דפי עד, יומנים, מסמכים, תיעוד מצולם ועוד. רבים מהמגורשים נרצחו עד סוף המלחמה. מעטים שרדו כנגד כל הסיכויים והצליחו לחזור לחיים בצל האובדן והזיכרונות הכואבים. על ידי חשיפת סיפוריהם, שיתופם והפצתם באינטרנט, ניתן לזכור אותם כאנשים, כל אחד ייחודי בדרכו שלו. לא עוד אנונימיים, לא עוד פנים בקהל, אלא אנשים עם שם, זהות וסיפור חיים.

הכותבת היא תחקירנית ורכזת תערוכות מקוונות במחלקת הדיגיטל, אגף התקשורת.

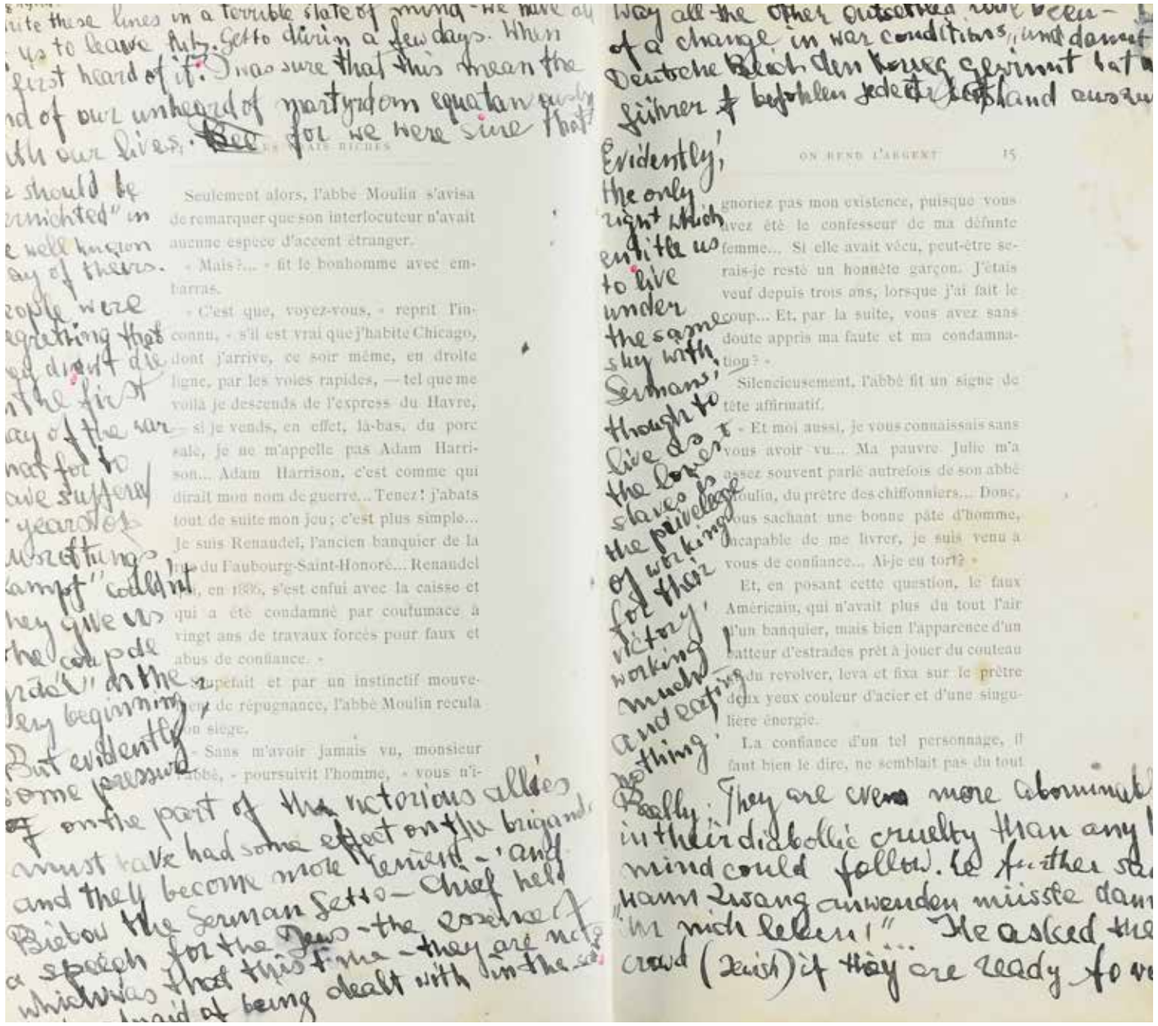

דף מיומנו של אברהם לאסקי. את היומן מצא אחרי המלחמה אברהם בנקל, ניצול גטו לודז', בשטח הגטו

ארכיון יד ושם

"הגיאוגרפיה הכפולה של העקירה"

שילוחים בתקופת השואה: מחקר וזיכרון

לאה גולדשטיין

"בקרון כזה, שנועד על־פי השלט שעל הדלת להוביל '18 סוסים', היינו מאה איש. מבוגרים, ילדים, חולים, זקנים, בצפיפות שאינה ניתנת לתיאור [...] בכל קרון היה דלי מים לכולם ודלי אחר לצרכים, שהתהפכו כמה פעמים בזמן העלייה האלימה".

סיימון גרינבו, גורש בספטמבר 1942 ממחנה המעבר דרנסי בצרפת לאושוויץ-בירקנאו

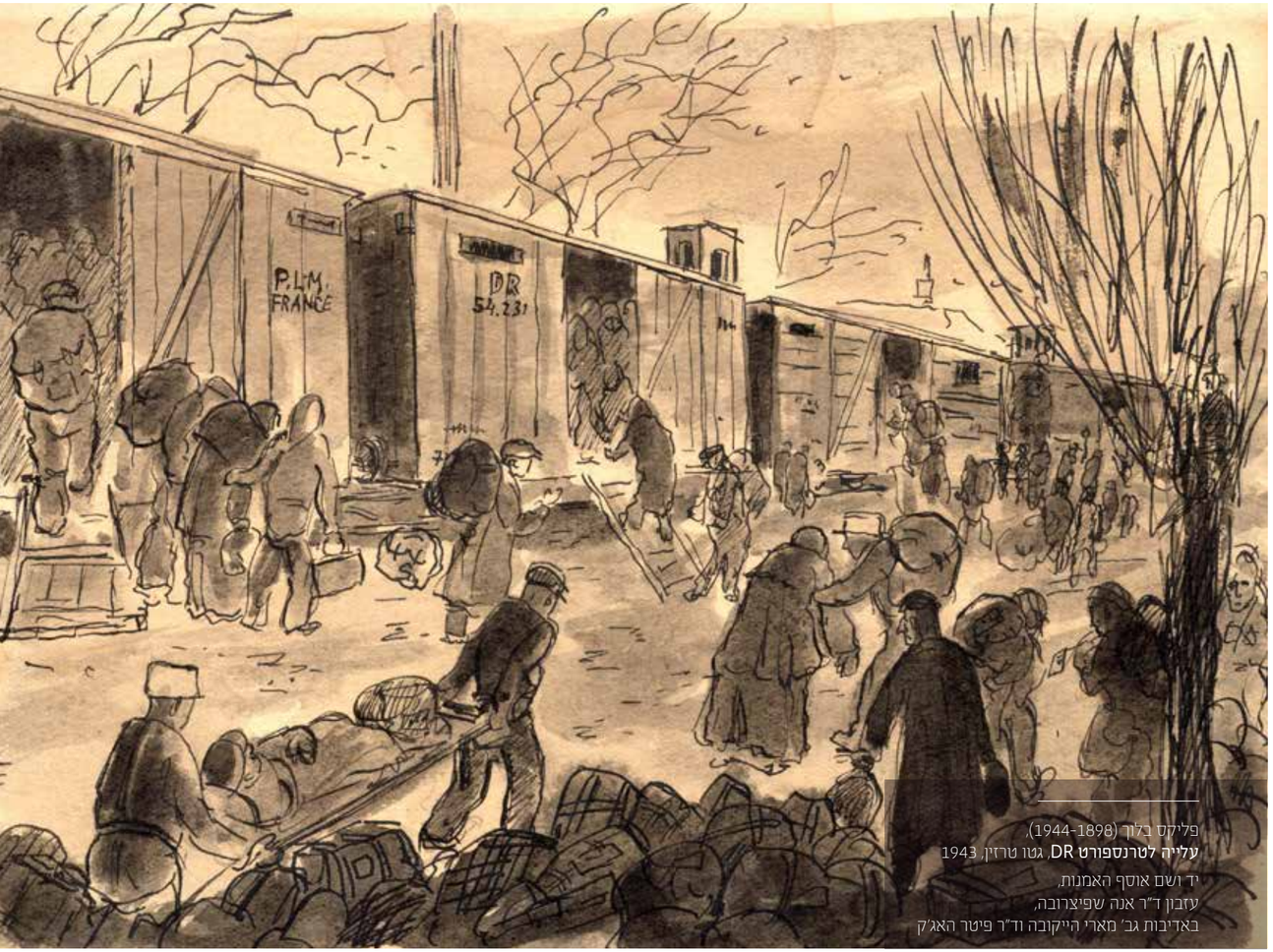

פליקס בלוך (1898-1944),
עלייה לטרנספורט DR, גטו טרזין, 1943
יד ושם אוסף האמנות,
עזבון ד"ר אנה שפיצרובה,
באדיבות גב' מארי הייקובה וד"ר פיטר האג'ק

ב-12 במאי, בהתאם לנושא השנתי של יום הזיכרון לשואה ולגבורה, ערך המכון הבין-לאומי לחקר השואה של יד ושם יום עיון מקוון בנושא "שילוחים בתקופת השואה: מחקר וזיכרון". יום העיון, בהנחיית ד"ר יואל זיסנווין, מנהל מחלקת חסידי אומות העולם ביד ושם והמנהל לשעבר של פרויקט השילוחים, כלל דברי פתיחה מפי יושב ראש יד ושם דני דיין והרצאות מרתקות של היסטוריוני שואה ותיקים וצעירים.

כפי שציין פרופ' כריסטופר בראונינג (אוניברסיטת צפון קרולאינה בצ'אפל היל) בהרצאתו, נושא השילוחים זכה לתשומת לב מחקרית באיחור יחסי. המחקר המוקדם של "הפתרון הסופי של שאלת היהודים",

התפיסה שהייתה מקובלת בעבר, לפיה השילוחים התרחשו בשנות מלחמת העולם השנייה בלבד והשימוש בהם נעשה אך ורק כדי להסיע קורבנות אל מותם, עומדת בסימן שאלה

שהתפתח בצל משפטי פושעי המלחמה הנאצים, התמקד בתופעה חסרת התקדים של מחנות הריכוז והמוות ההמוניים. רק לאחר עשורים רבים החלו השילוחים להיחקר, בעיקר כ"מנגנון השמדה" שמילא תפקיד חיוני בחזון רצח העם הנאצי. אך לאחרונה נחקר הנושא מזוויות רבות אחרות - מרחביות, גיאוגרפיות וכרונולוגיות - והממצאים העמיקו את ההבנה של המרכיב המכריע הזה של השואה.

בהרצאת הפתיחה שלו, פרופ' טים קול (אוניברסיטת בריסטול) התבונן תחילה בכרונולוגיה הגיאוגרפית של היסטוריוגרפיית השואה. תוך ציון תרומתו הכבירה של ראול הילברג להבנת השואה, הוא הדגיש שהפרקים הראשונים שנחקרו בידי חוקרים היו למעשה הפרקים האחרונים של השואה: מחנות הריכוז והמוות, ששוחררו בידי בעלות הברית בסיום המלחמה. לאחר התפרקות ברית המועצות ונפילת הגוש הקומוניסטי בתחילת שנות התשעים של המאה ה-20, העבירו חוקרים רבים את מוקד התעניינותם לשואה במזרח אירופה: מבצעי הירי ההמוני שביצעו כוחות הרצח הנאציים הניידים ושותפיהם המקומיים. במילים אחרות, לפני שהחלו רוב מחנות המוות בפעולתם הנודעת לשמצה, השיטה הדומיננטית של הרצח הייתה למעשה הפוכה: מעשה הרצח התבצע בקרבת מקומות מגוריהם של היהודים.

או אז פנה פרופ' קול אל הרכיב המכריע שהתווסף רק לאחרונה למחקרים היסטוריים רבים: הפניית הזרקור למרכיב של "שינוע" היהודים, של השילוחים, והכללת קולותיהם של האנשים שחוו את השילוחים תוך שימוש בעדויות ניצולים ובשברי ראיות נדירים שהושארו בידי קומץ קורבנות. פרופ' קול הסביר, שבנוסף לעקירתם של היהודים ממקומות מושבם, כללו השילוחים גם היבט תודעתי של חוסר ההתמצאות של הקורבנות בזמן ובמרחב. "גיאוגרפיה כפולה של עקירה" זו הייתה גם פיזית וגם רגשית, וההיסטוריונים (כגון אלה שעסקו ב"מסילות אל האבדון: מאגר המידע של השילוחים בתקופת השואה") שואפים לא רק למפות את המסלולים המדויקים של כ-2,000 שילוחים שמתפרשים על פני כל תקופת השואה: הם מעוניינים גם להבין את החוויה מנקודת מבטם של הקורבנות, אשר עולמם הצטמצם לפנים החלל של קרון, של אונייה, של עגלה הרתומה לסוס או של טור של אסירים צועדים וגוססים. קורנליה שטי-גייסלר, העומדת בראש פרויקט המחקר בנושא שילוחי היהודים, וחוקרים אחרים של הפרויקט (אבי קוצר-בורג, חיים מויקופף, מרתה מרזנסקה-משעני ודמיטרי קולוטילנקו), הציגו במיומנות רבה את ההתמודדות עם ההיבט הזה, שהוא מאתגר במיוחד בגלל המחסור בתיעוד רשמי ובעדויות, במיוחד ככל שמדובר בשילוחים במזרח אירופה.

גם התפיסה שהייתה מקובלת בעבר, ולפיה השילוחים התרחשו בשנות מלחמת העולם השנייה בלבד והשימוש בהם נעשה אך ורק כדי להסיע קורבנות אל מותם, עומדת בסימן שאלה. קורבנות, ובהם גם מיעוט של לא-יהודים, הוסעו עוד לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה בעל כורחם ליעדים שונים, ולקראת סיומה הוצאו מתוך מחנות המוות כדי לספק כוח עבודה למכונת המלחמה הגרמנית הנחלשת. ההיסטוריונית דבורה הרטמן תיארה זווית ראייה חדשה זו בהסתכלותה המרתקת על האופן שבו הציג אתר הזיכרון וההוראה של בית ועידת ונזה את נושא השילוחים בשלושת העשורים האחרונים, ואשר נפרש לאחרונה בין כל מרכיבי התצוגה בבית ועידת ונזה כדי לשקף את היותו "חלק מתהליך שלם [...] מרכיב חיוני המחבר הגירה כפויה להשמדה המונית".

עוד נקודה מעניינת, שעלתה בהרצאתו של פרופ' קול, היא שהשילוחים עצמם היו אתרי רצח. הסיבה לכך היא שאסירים רבים נחנקו, רעבו, נורו, הוכו ונדקרו למוות, או נהרגו בהפצצות של בעלות הברית כאשר המלחמה קרבה אל סיומה. המקרה הייחודי של יוון ושלושת אזורי הכיבוש הנפרדים שלה - עם אחד משיעורי ההשמדה הגבוהים ביותר באירופה בתקופת השואה - הוצג בידי המחנכת לאה מיכה מיד ושם בהרצאתה "עד היהודי האחרון: שילוח יהודי יוון לאושוויץ". אף שרבים מתיאורי העדים שנאספו בידי צוות פרויקט השילוחים שעליהם ביססה מיכה את דבריה הם מבולבלים ולא עקביים מבחינת איכותם, הם, כפי שהיא סיכמה, "מקור מידע ואימות, ואמצעי לתיעוד הסביבה הפסיכולוגית של המגורשים".

"שילוח כנוהל היה חיוני לצורך רציחתם של יותר ממחצית קורבנות השואה", סיכם פרופ' בראונינג, "עם זאת, הוא לבש צורות רבות בהתאם לזמן ולמקום. כל אחד מהשילוחים היה אירוע נפרד, שראוי לזהותו ולחקור אותו ולשמר את תיעודו ההיסטורי".

יהודים עולים לרכבת שילוחים.
לודז', 1944
ארכיון יד ושם

יום העיון התקיים בתמיכתה הנדיבה של קרן משפחת גוטווירט.

"מסילות אל האבדון: מאגר המידע של השילוחים בתקופת השואה" נתמך בנדיבות בידי ועידת התביעות, עיזבון יצחק ז'אק כהן מצרפת, ניצול מסלוניקי, SNCF - Société Nationale des Chemins de fer Français; האגודה הקנדית למען יד ושם, ושותפים נוספים.

"דמותם לנגד עיניי"

המרכז החינוכי החדש של יד ושם וצה"ל להנחלת זיכרון השואה

לאה גולדשטיין

ב-25 באפריל 2022 נפתח "דמותם לנגד עיניי" - המרכז החינוכי החדש של יד ושם להנחלת זיכרון השואה בקריית ההדרכה של צה"ל על שם אריאל שרון בנגב. המרכז, שהוקם בשיתוף עם חיל החינוך, שם לו למטרה ללמד את חיילי ישראל על השואה, לעורר בהם השראה באמצעות הכרת הדרכים שבהן התמודדו היהודים עם האתגרים של אותה תקופה, ולעודד אותם להתבונן על תפקידיהם בחברה כיום ובעתיד.

מן הן חובותיך המוסריות כלפי מדינתך ועמך? כיצד תוכל להתמודד באופן מיטבי עם האחריות של השירות למען המדינה? כיצד תוכל להיות אדם התורם בצורה חיובית לחברה - כיום ובעתיד? השאלות היסודיות והמעמיקות האלה הן כמה מהשאלות שעולות בקרב אנשים צעירים בישראל וברחבי העולם בבואם להתמודד עם מציאת מקומם בעולם. כאשר מדובר בחיילים המשרתים בצבא ההגנה לישראל נושאים אלה נעשים ממוקדים עוד יותר. "דמותם לנגד עיניי" שואף להעביר את סיפור השואה באמצעות מתחמי תצוגה ערכיים הקשורים לחוויה היהודית בשואה, ולעודד חיילים ללמוד על השואה ולקבל השראה מדרכי ההתמודדות של יהודים בתקופת זו ומתוך כך להתבונן על תפקידם בחברה בהווה ובעתיד.

תצוגת תמונות של קורבנות שואה במרכז החדש

>> "דמותם לנגד עיניי"
המרכז החינוכי החדש של יד ושם וצה"ל להנחלת זיכרון השואה

לפני הפתיחה הרשמית העניקו המנהלת הפדגוגית של המרכז שני לוריא-פרחי ומנהלת מחלקת צה"ל וכוחות הביטחון בבית הספר הבין-לאומי להוראת השואה אסנת ניר ריאיון למגזין **יד ושם - ירושלים** על השליחות של המרכז ועל האתגרים העומדים בפניו.

איזה תפקיד מילא יד ושם בהקמת המרכז?
אסנת ניר: תוכניות החינוך של צה"ל שואפות לעצב אזרחים בעלי ידע רחב כמו גם חיילים מוסריים, ערכיים ובעלי מוטיבציה. לימודי השואה הם חלק בלתי נפרד מהתוכניות האלה, ויד ושם, באמצעות בית הספר הבין-לאומי להוראת השואה, חינך מאות אלפי חיילי צה"ל ואנשי כוחות הביטחון בשיתוף חיל החינוך של צה"ל. באפריל 2017 פתח יד ושם את המתחם החינוכי להנחלת זיכרון השואה והגבורה בקריית ההדרכה על שם אריאל שרון: "צלם האדם בצל המוות". זה היה המרכז הראשון שפתח יד ושם מחוץ למתחם בירושלים וזאת הייתה גם הפעם הראשונה שצה"ל אפשר לארגון חיצוני להפעיל תוכנית חינוך קבועה בתוך בסיס צבאי. במתחם "צלם האדם" אפשר לארח כ-30,000 חיילים בשנה. לעומת זאת, המרכז החדש יאפשר לכ-60,000 חיילים להשתתף בתוכניות בכל שנה, כאשר קבוצות רבות יוכלו להשתתף בפעילויות בו-זמנית במרחבים גמישים המאפשרים התמקדויות שונות וביקורים חוזרים.

מיהו קהל היעד העיקרי של המרכז וכיצד התאמתם לו את המרכז?
שני לוריא-פרחי: המרכז החדש הוקם מתוך רצון לתת מענה חינוכי לחיילים צעירים ולקצינים והוא מבוסס על שיח ערכי בסוגיות משמעותיות הנוגעות בעולם היהודי לפני המלחמה ולהתמודדות של יהודים בתקופת השואה. האדריכלות והעיצוב מעבירים את החיילים מן האימונים הפיזיים, ההיררכיים והמפרכים שלהם, אל מרחב למידה חווייתי. החיילים מגיעים למרכז ממגוון רקעים דתיים, אתניים, תרבותיים וסוציו-אקונומיים, שלא להזכיר רמות בקיאות שונות בנושא השואה. מכיוון שהצעירים של היום צורכים מידע באופן פחות היררכי, פחות פורמלי, מתחמי התצוגה מאפשרים חוויית למידה פעילה, תוך שימוש בטכנולוגיה לגילוי מידע נוסף במהלך הביקור. "דמותם לנגד עייני" הוא מרכז חינוכי עדכני המפעיל מודלים פדגוגיים חדשים כדי לחנך אנשים צעירים ולעורר בהם השראה. בעתיד המרכז ייפתח גם לקבוצות אזרחיות מדרום הארץ והניסיון שיצטבר בו יתרום ליצירת מודלים חינוכיים חדשים ויעילים עבור הצעירים של היום ומחר בירושלים, ברחבי ישראל וברחבי העולם.

> המרכז יהיה בסיס לשיח על סמכות ואתיקה העולה מתוך הנצחת השואה, וכן על חשיבות ההמשכיות היהודית.
>
> יושב ראש יד ושם דני דיין

כיצד התחשבתם בצורכי המבקרים?
שני לוריא-פרחי: ההחלטות בעיצוב המרכז התקבלו תוך התייחסות לאורך שהות הקבוצות במקום, ולשאלות כמו באילו שלבים ישבו המבקרים או יסתובבו במרחב, וכמה זמן הם יבלו בהשתתפות ובדיבור פעילים וכמה זמן בהאזנה וצפייה פסיביות.
אסנת ניר: יתר על כן, שמונת הסיפורים המובאים במרכז אינם מייצגים באופן מלא גיאוגרפיה או קבוצות ספציפיות, אלא נוצרו כדי למשוך את החיילים - ציבור של מבוגרים צעירים - ולכן הם מתמקדים במנהיגים צעירים או במי שהשפיעו עליהם.

המרכז משתמש באמצעים החדשניים ביותר בתחום המיצגים המוזיאוניים. באילו דרכים הוא עושה זאת?
שני לוריא-פרחי: בתוך המרחב העוסק בדמויות נעשה למשל שימוש בסרטי אנימציה המתארים את שקרה בשואה לכל אחת מהדמויות שבסיפוריהן התמקדנו. גם למרכזיות של נושא האנטישמיות ניתן ביטוי תוך שימוש באלמנטים של אור וויזואליה: העולם היהודי מוחשך ובהדרגה מופיעים אלמנטים אנטישמיים הן במרחבים הן בפאנלים המוצגים מעל התצוגה. למצגת הווידיאו של אירועי השואה הבאה לאחר מכן יש שלושה רבדים סימולטניים - פעולות גרמניות והתפתחות הפתרון הסופי; התגובה היהודית למעשים האלה; והמהלך הכללי של מלחמת העולם השנייה - השזורים כיחידה אחת עם עדויות ואנימציה להמחשה. מצגת הווידיאו אינה זמינה לצפייה מחוץ למרכז, כך שמדובר במפגש ייחודי לכל מי שמבקר כאן לראשונה.

המרכז כולל גם חדרי שיח. מהי מטרתם?
אסנת ניר: לאירועי הדורות הקודמים יש השפעה עצומה על השיח הפוליטי והחברתי, שהוא לעתים קרובות מדי רעשני ומבלבל, טעון שנאה ומונע משנאה. ארבעה חללי לימוד אינטראקטיביים - חדרי שיח - מספקים הזדמנות להוסיף ולהעמיק בנושאים ספציפיים (חסידי אומות העולם, צלם האדם בצל המוות, השיבה לחיים וההתנגדות בגטאות) כאשר המפקדים מנהלים דיונים מודרכים עם חייליהם.

כיצד מיוצגים קולות הניצולים?
שני לוריא-פרחי: ככלל, המרכז אינו מתמקד בסיפורי ניצולים מפני שהם היו היוצא מן הכלל. הפרצופים המופיעים על קיר הכניסה הם כולם של קורבנות האידיאולוגיה הנאצית. ואולם יש קולות של ניצולים המובאים

חדרי השיח מאפשרים לחיילים ולקצינים להתעמק בנושאים שונים

>> "דמותם לנגד עינייי"
המרכז החינוכי החדש של יד ושם וצה"ל להנחלת זיכרון השואה

התצוגות האינטראקטיביות מתמקדות במנהיגים צעירים בשואה

כאשר אנו מלמדים אתיקה לחיילים, לא רק שאנו מקבלים חיילים טובים יותר, אנו מקבלים אזרחים טובים יותר.

אלוף-משנה (מיל') אבי מוטולה, לשעבר מפקד קריית ההדרכה של צה"ל על שם אריאל שרון בנגב

במרכז: בכניסה מובא המפגש שלהם עם החורבן המשפחתי והקהילתי; ומיצג מיוחד מוקדש לנושא החזרה לחיים תוך שימת דגש מיוחדת על בחירתם של ניצולים רבים לקחת חלק בתקומת מדינת ישראל. זהו מסר מעורר השראה - במיוחד עבור חיילים שייתכן שהם מתמודדים עם משברי זהות ואתגרים אישיים אחרים משלהם.

האם תוכלו להסביר את המחשבה שמאחורי כבש היציאה?

אסנת ניר: עם סוף הביקור הכבש מחזיר את החיילים לגובה הקרקע ובה בעת עיצובו מעודד התבוננות פנימה. האדריכלות והעיצוב של הכבש מתוכננים כך שיסייעו למשתתפים להוריד לחץ ולחזור למסגרותיהם הרגילות כשהם מצוידים בידע ותובנות חדשים על גורל היהודים בשואה, יחד עם תחושה מוגברת של אחריותם כלפי העולם סביבם ויכולתם להשפיע עליו.

מרכז "דמותם לנגד עינייי" נפתח בנוכחות ראש מינהלת הטכנולוגיה והלוגיסטיקה האלוף מישל ינקו; קצין חינוך ראשי תת-אלוף אופיר ליוויוס; מפקד קריית ההדרכה של צה"ל על שם אריאל שרון בנגב אלוף-משנה חי כפיר מגנזי; יושב ראש יד ושם דני דיין וקודמו אבנר שלו; מנכ"ל יד ושם תת-אלוף (מיל') צביקה פייראיזן וקודמתו דורית נובק; ניצולת השואה ד"ר ג'יזל סיקוביץ'; תורמי יד ושם דוד ושרון הלפרן (בשם שאר תורמי המרכז); מנהל אגף קשרי חוץ ביד ושם ד"ר חיים גרטנר וקודמו שעיה בן יהודה.

"דמותם לנגד עינייי" פועל בנדיבות התורמים המייסדים: בוב ואיימי בוק ומשפחתם, ארה"ב; משפחת וילף, ארה"ב; ודוד ושרון הלפרן, ארה"ב. המרכז החינוכי החדש נתמך גם בידי: רבקה והרולד פינגר, אוסטרליה; ננסי וסם שמאי ומשפחתם, ארה"ב; קבוצת הפילנתרופיה ג'נסיס; משפחת שניי, ארה"ב; דבורה ומרטין וין ומשפחתם, ארה"ב; ניקול ליגטי, ארה"ב; קרן גרהם ורונה בק ישראל; איזי דנון, דרום אפריקה; טוני הרברט, בריטניה; משפחת איטקין, ארה"ב; יונתן פלדמן; קרן הצדקה שמשון, גרמניה; בעילום שם; ופרסטר סטיוארט, בריטניה.

הזכות לחנוך כאן, בקריית ההדרכה של צבא ההגנה לישראל, את מבני המורשת והנחלת זיכרון השואה, היא סמל למעבר משואה לתקומה.

ראש מינהלת הטכנולוגיה והלוגיסטיקה האלוף מישל ינקו

מימין: מנהל האגף לקשרי חוץ ד"ר חיים גרטנר, דוד ושרון הלפרן (שייצגו את התורמים למרכז), יושב ראש יד ושם דני דיין, ראש מינהלת הטכנולוגיה והלוגיסטיקה האלוף מישל ינקו, מנכ"ל יד ושם תת-אלוף (מיל') צביקה פייראיזן

מנהל חדש לבית הספר הבין-לאומי להוראת השואה

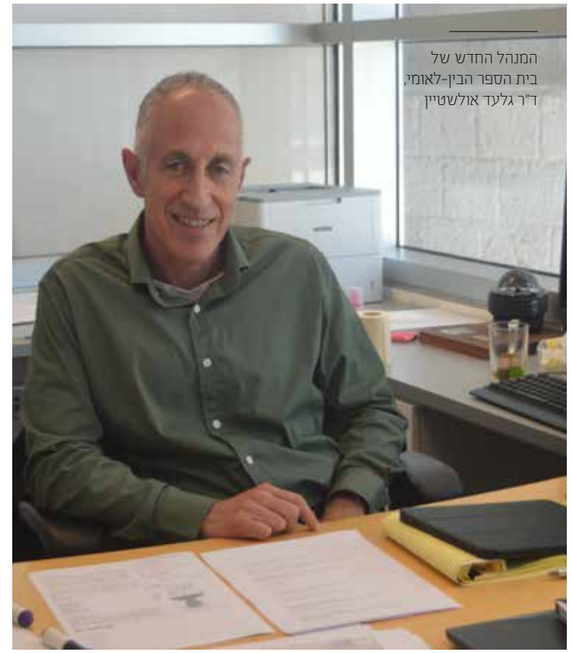

המנהל החדש של בית הספר הבין-לאומי, ד"ר גלעד אולשטיין

ב אפריל 2022 החל איש החינוך ד"ר גלעד אולשטיין לכהן כמנהל בית הספר הבין-לאומי להוראת השואה וראש קתדרת לילי ספרא להוראת השואה. אולשטיין החליף את ד"ר אייל קמינקא, שעמד בראש בית הספר מאז שנת 2013. ד"ר אולשטיין הוא בעל תואר דוקטור בחינוך מטעם אוניברסיטת בן גוריון, וכיהן בקשת רחבה של תפקידים בתחום ההוראה והמנהיגות בכמה מוסדות חינוך בישראל. ד"ר אולשטיין, בנם של ניצולי שואה מפולין, נמנה עם מייסדי המכינות הקדם-צבאיות בישראל, ובמשך יותר משני עשורים הוא ניהל את מכינת נחשון למנהיגות חברתית ובו בזמן הוביל פרויקטים חינוכיים פורצי דרך במקומות אחרים בארץ. הוא שימש גם שליח חינוכי לקהילה היהודית של סלוניקי, וכתושב העיר מודיעין היה חבר בהנהלת בית הספר הפלורליסטי "יחד" בעיר. ניהול בית הספר הבין-לאומי להוראת השואה אינו תפקידו הראשון של ד"ר אולשטיין ביד ושם - בעבר הוא השתתף בפרויקטים רבים של יד ושם ובין השאר היה מנהל קורס מדריכי משלחות לפולין.

"אני נכנס לתפקידי מתוך תחושת שליחות ומתוך הבנה עמוקה של חשיבות פעילותו של בית הספר הבין-לאומי להוראת השואה להבאת סיפור השואה למדינת ישראל ולכל העולם", אומר ד"ר אולשטיין. "בתור תלמיד ומשתתף בהשתלמויות ובפרויקטים שונים של בית הספר, החוויה העיקרית שחשתי הייתה של שייכות, מקצועיות ומחויבות. העשייה היומיומית בבית הספר היא נכס שלא יסולא בפז, ותפקידי לסייע, לטפח ולקדם את העשייה שמתבצעת כאן".

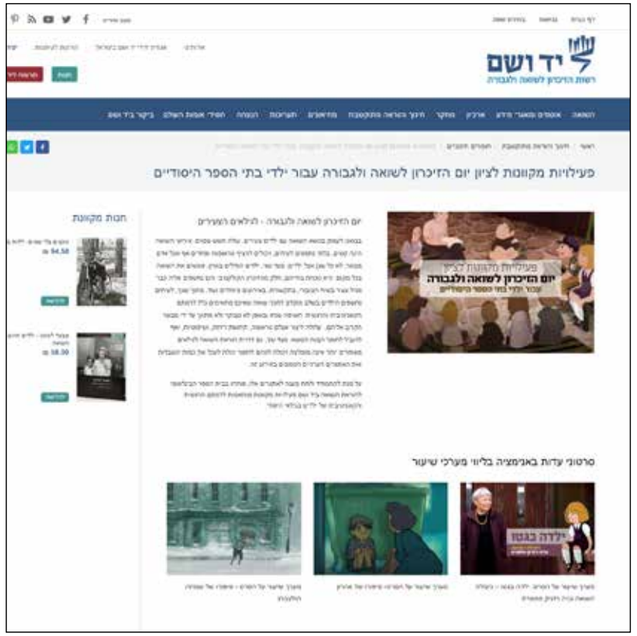

להנחיל ערכים משמעותיים

מרחב למידה עבור ילדי בתי הספר היסודיים

לירז לחמנוביץ

אירועי השואה הם אירועים קשים ובלתי נתפסים, שיכולים להציף טראומות ופחדים בקרב רבים, לא כל שכן אצל ילדים. עם זאת, ילדים הגדלים בארץ פוגשים את השואה בכל מקום. היא נוכחת בחייהם, היא חלק מהזיכרון הקולקטיבי, והם נחשפים לה כבר מגיל צעיר בשיח הציבורי, בתקשורת, באירועים מיוחדים ועוד.

לעתים נחשפים הילדים בשלב מוקדם מדי לתכני שואה שאינם מתאימים לרמתם הקוגניטיבית והרגשית. חשיפה לא מבוקרת כזאת, שאינה מתווכת בידי מבוגר קרוב, עלולה ליצור טראומה, תחושת ריחוק ושיפוטיות, ולהוביל לחוסר הבנת הנושא. מצד שני, גם דחיית הוראת השואה לגיל מאוחר אינה מומלצת, שכן היא יכולה לגרום לחוסר יכולת לעכל את העובדות ואת האתגרים הערכיים הטמונים באירוע הזה.

כדי להתמודד עם האתגרים האלה ולתת להם מענה, פיתח בית הספר הבין-לאומי להוראת השואה ביד ושם מרחב למידה המיועד לילדים בגילאי בית הספר היסודי ומכיל פעילויות מקוונות מותאמות לרמה הרגשית והקוגניטיבית של הילדים.

המרחב כולל מגוון של סרטונים ופעילויות אשר במרכזם ניצב נושא מסוים או סיפור של ניצול שואה והם מאפשרים לימוד מבוקר של פרקים בשואה ומושגי יסוד בה. חשוב לציין כי בכל החומרים נעשה שימוש באנימציה. הטכניקה הזאת מאפשרת ללמד את התלמידים מושגים מרכזיים בתולדות השואה, כמו הגטו והמצוקות שהביא עמו, ובה בעת היא מאפשרת את הצגת הדברים באופן שאיננו טראומטי.

כל הסרטונים והפעילויות מותאמים לעקרונות העבודה עם גילאי היסודי ולמטרותיה: יצירת אמפתיה שתמנע שיפוטיות מחד גיסא וריחוק נפשי מאידך גיסא; הימנעות משימוש בסימולציות; עיבוד רגשי באמצעות מגוון פעילויות יצירתיות ואחרות; הקניית כלים לביטוי שאינם רק מילוליים כחלק מדרכי ההנגשה והתיווך של הסיפור האישי; התמקדות בנושאים המדגימים כוחות נפש והתמודדות ערכית, כגון עזרה הדדית, יצירה וחסידי אומות העולם.

"העובדה שרבים בתקופת השואה המשיכו לדבוק בערכים יהודיים ואוניברסליים מאפשרת מפגש עם ערכים משמעותיים שהם חלק מאבני היסוד של החברה", מסבירה ד"ר נעמה שי"ק, מנהלת המחלקה לפיתוח למידה מקוונת בבית הספר הבין-לאומי להוראת השואה. "אנו חייבים להנחיל את הערכים האלה כבר בגיל צעיר כדי שהילדים יגדלו לאנשים התורמים לחברה בישראל ובעולם כולו".

הכותבת היא ראש מדור פרויקטים מקוונים במחלקת פיתוח למידה מקוונת, בית הספר הבין-לאומי להוראת השואה.

זרקור על הבוגרים

בוגרת יד ושם קריסטינה ימפיי: "אנו חוששים לומר את האמת"

קריסטינה דיאז ימפיי: פרגוואי

אליענה רפ בדיחי

בבית הספר טרזיאנו באסונסיון בירת פרגוואי מנהלים קריסטינה דיאז ימפיי, מורה לשפה הספרדית, ועמיתיה פרוייקט המיועד לתלמידי כיתות ח' ושמו "אפליה הורגת".

תלמידות בית הספר טרזיאנו עובדות על הפרויקט "אפליה הורגת"

לפרויקט, המבוסס על **יומנה של אנה** פרנק, עוסק באפליה ובמהלכו קוראים התלמידים את הספר ודנים בו. בשיעורי אתיקה מנתחים התלמידים ביטויים של אפליה, בשיעורי היסטוריה מנותח ההקשר ההיסטורי של מלחמת העולם השנייה, ולאחר בחינת הדמויות ביומן והאירועים שהן חוו התלמידים מפתחים פרויקט אור-קולי שבו הם משלבים את הידע שרכשו במהלך הפרויקט ומציפים מחשבות אישיות.

מאז שימפיי השתתפה בסמינר חינוכי של יד ושם בינואר 2020, פרויקט "אפליה הורגת" מתקיים באופן מעט שונה. הספר **רציתי לעוף כמו פרפר**, המספר את סיפורה של ניצולת השואה חנה גופרית ומיועד לילדים צעירים, נלמד יחד עם **יומנה של אנה פרנק** או במקומו תוך שימוש בגישה הפדגוגית של יד ושם, המלמדת את השואה מנקודת מבטם של יהודים לפני, במשך ולאחר השואה באופן המותאם לגיל התלמידים.

"השתתפותי בסמינר ביד ושם אפשרה לי ליצור קשר עם ניצולים או בני משפחותיהם הקרובים, שהסכימו לשתף את חוויותיהם עם הילדים המשתתפים בפרויקט", מסבירה ימפיי. "המפגש הזה הוא חוויה רגשית רבת השפעה גם לתלמידים וגם לאנשי הצוות בבית ספרנו". תוך התייחסות לדבריו של אלי ויזל, "מה שפוגע בקורבן יותר מכל אינה אכזריותו של הצורר אלא אדישותו של העומד מהצד", ימפיי משתפת: "לצערנו, האמירה הזאת היא מציאות שאנו עדיין חווים באופן מכאיב: מציאות של אדישות שסמויה כיום בחברה שלנו, מפני שאנו חוששים לומר את האמת ולהידחות בגללה. לצערנו, לא למדנו מספיק מההיסטוריה".

אביגיל פארק, תלמידה בבית הספר, מסכימה. "הפרויקט הראה לי שאנו נוהגים באופן שגרתי באפליה זה כלפי זה עד כדי כך שאיננו מודעים לכך. הפרויקט עזר לי להתבונן בסוגי אפליה שונים שקיימים בכל מקום ולחשיפה שלי אליהם על בסיס יומיומי".

"אנו גאים בעבודת הבוגרים שלנו ובפרויקטים שלהם ברחבי העולם, ואנו מוכנים תמיד לספק סיוע מקצועי וחומרי ולהביא לכך שמשמעויות השואה יהיו רלוונטיות לכל קהילה", אומרת ד"ר נועה מקייטן, מנהלת המחלקה לסמינרים בין-לאומיים בבית הספר הבין-לאומי להוראת השואה. "אנו מודים לקריסטינה דיאז ימפיי וצוות 'אפליה הורגת' על מסירותם ומחויבותם למיזם הזה, ועל גישתם המבוססת על הקווים המנחים הפדגוגיים שלנו שנוסו ונבדקו".

הכותבת היא ראש המדור לתוכניות חינוכיות עבור דוברי ספרדית ופורטוגלית במחלקה להכשרת מורים מחו"ל, בית הספר הבין-לאומי להוראת השואה.

מרחיבים את הקשר עם העולם דובר הספרדית

שר הפנים של ארגנטינה אדוארדו דה פדרו מסייר במוזיאון לתולדות השואה, אפריל 2022

יד ושם אינו מסתפק באתר האינטרנט המקיף שלו בספרדית, וממשיך להרחיב את רשת שותפיו באמריקה הדרומית מתוך כוונה להגביר את פעילותו ביבשת ולהגדיל את קבוצת שגריריו ברחבי העולם דובר הספרדית.

בפברואר 2022 חתם בית הספר הבין-לאומי להוראת השואה ביד ושם על הסכם עם מוזיאון השואה בבואנוס איירס שיוביל להרחבת התוכניות החינוכיות, שיתוף המשאבים הארכיוניים, קידום המחקר האקדמי והצגת התערוכות הנודדות של יד ושם ברחבי ארגנטינה. לאחר מכן קיימו שני הגופים אירוע משותף לציון יום הזיכרון לשואה ולגבורה בנוכחותם של יושב ראש יד ושם דני דיין - יליד ארגנטינה - ונשיא המוזיאון מרסלו מינדלין. בית הספר הבין-לאומי להוראת השואה נמצא גם בשלבים הסופיים של ניסוח הסכם עם משרד החינוך של ארגנטינה, ובעקבות ביקור שר הפנים הארגנטינאי באפריל 2022, התחילה העבודה גם על שיתוף פעולה ארכיוני עם ארגנטינה.

"אנו שמחים שהצלחנו להשיג הסכמים רבי השפעה עם שותפינו הארגנטינאים", אמרה רחל בד קפלן, מנהלת המחלקה לקשרי חוץ ופרויקטים בבית הספר הבין-לאומי להוראת השואה. "גם פרו, הונדורס ואל סלבדור מעוניינות לאמץ את התוכניות שלנו, המותאמות לציבור הלומדים שלהן, ואנו מכינים כעת הסכמים דומים עם גופים ממשלתיים במדינות האלה".

"השנאה הזאת חייבת להיפסק"

כוחות הביטחון של קולומביה נאבקים באנטישמיות

נוח דילר-שץ

בנובמבר 2021, במהלך אירוע חילופי תרבות בין שוטרים קולומביאנים לשוטרים גרמנים בעיר טולואה בקולומביה, לבשו כמה צוערי משטרה קולומביאנים מדי ס"ס ועטו אביזרים נאציים דוגמת צלבי קרס. האירוע, שתמונות ממנו הועלו לפייסבוק, עורר סערה. הקונסוליות של גרמניה וישראל גינו את המעשה וביקשו שהאירוע ייחקר ביסודיות, נשיא קולומביה פרסם התנצלות, ומפקד האקדמיה לשוטרים בטולואה פוטר מתפקידו.

בעקבות האירוע, ולבקשת משרד החוץ וקונפדרציית הקהילות היהודיות בקולומביה, הציעו ראש המדור לתוכניות חינוכיות לדוברי ספרדית ופורטוגלית בבית הספר הבין-לאומי להוראת השואה אליענה רפ בדיחי והרכז החינוכי של המדור יחיאל צ'ילבסקי סדרה של סמינרים לצוערי המשטרה במדינה. לתוכנית הפיילוט, המתמקדת בשוטרים הנמצאים במסלול ההכשרה, יש מקבילות בתוכנית דומה שעורך יד ושם עבור צוערים בגרמניה.

בין אמצע מרס ותחילת מאי 2022 התקיימו ארבעה סמינרים וסדנאות שעסקו בעם היהודי, בתולדות האנטישמיות, ב"פתרון הסופי", בהכחשת השואה ועיוותה, ובעדויות מפי ניצולי שואה המתגוררים בקולומביה. הסדנאות, ובהן היחידה העוסקת בביאליסטוק, בחנו את המעשים וההחלטות של מבצעי פשעים לובשי מדים בזמן השואה נוסף על הדילמות של היהודים הנרדפים והתגובות של שכניהם הלא-יהודים. לאחר שניתחו מעשים ותגובות, הוזמנו המשתתפים להתבונן בדינמיקה של אירועים וסמלים אלימים כיום ובתפקידם באירועים בני זמננו.

הצוערים הגיבו במיוחד לעדות של גיטל חג'יקובסקי-פלאק, מחנכת יהודייה בבית יתומים בביאליסטוק, כאשר השוו את החוויות שלהם עצמם לפעולות האמיצות שלה. בעוד שחג'יקובסקי הצילה ילדים מבית היתומים שלה תוך סיכון חייה תחת הכיבוש הנאצי, הצוערים ראו את עבודתם כהקדשת חייהם למען הגנת אזרחים קולומביאנים.

"אנו מוכנים לעשות את כל הדרוש", אמר אחד הצוערים, "לסכן את חיינו כדי לסייע לאחרים. זהו ערך שחשוב לנו לאמץ כקציני משטרה". צוער אחר, שהדהד מסרים של "לעולם לא עוד", אמר: "השנאה הזאת חייבת להיפסק. אנו, כמשרתי ציבור, ואני, כקצין משטרה, חייבים להבטיח את המהפכה הזאת".

"אנו מקווים שהסדרה הזאת תהיה רק התחלה של משהו גדול יותר", אומרת אליענה רפ בדיחי. "מטרתנו היא שמדינות אחרות, לא רק מהאזור אלא גם בעולם כולו, יתייחסו אליה כבסיס שעליו יבנו את תוכניות ההכשרה שלהן ויעסקו באופן יסודי יותר בהוראת השואה, כדי להיאבק באנטישמיות במסגרת הכשרת כוחות המשטרה שלהן".

הכותב הוא עוזר אדמיניסטרטיבי במחלקה ליחסים בין-לאומיים ופרויקטים, בית הספר הבין-לאומי להוראת השואה.

צוערי משטרה בסדנת יד ושם בקולומביה

הסדנאות בחנו את המעשים וההחלטות של מבצעי פשעים לובשי מדים בזמן השואה נוסף על הדילמות של היהודים הנרדפים והתגובות של שכניהם הלא-יהודים

עמית מחקר: חקר האנטישמיות ברשת האפלה

לאה גולדשטיין

במהלך שלושת החודשים שבהם היה עמית מחקר ביד ושם התמקד ד"ר לב טופור בנושא הכחשת שואה מקוונת בפלטפורמות אנונימיות כגון הרשת האפלה (דארקנט), שהתוכן שלהן אינו ממופה על ידי מנועי חיפוש וההגעה אליו מחייבת תוכנה מיוחדת או הרשאה מיוחדת.

קריקטורה אנטישמית מתוך ספרו של ד"ר טופור:
Phishing for Nazis: White Supremacy Conspiracies and Communities on the Dark Web (Routledge)

ד"ר לב טופור הוא חוקר המתמקד בחקר אנטישמיות, אנטי-ציונות, הכחשת שואה ואבטחת סייבר. נושא המחקר שלו לקבלת תואר דוקטור היה מגמות אנטישמיות במפלגת הלייבור בבריטניה, ולאחר מכן הוא היה שותף בחיבור הספר Why Do People Discriminate Against Jews? אשר פורסם ב-2021 בהוצאת אוניברסיטת אוקספורד.

באחרונה שילב ד"ר טופור את תחומי ההתמחות שלו לשם חקר האנטישמיות המקוונת. מחקריו זיכו אותו בכמה פרסים, ובהם הפרס השנתי על שם רוברט ויסטריך ז"ל מטעם המרכז הבין-לאומי לחקר האנטישמיות על שם וידאל ששון באוניברסיטה העברית בירושלים.

"ההתמקדות בהכחשת השואה ברשת האפלה היא הרחבה טבעית של המחקר המתמשך שלי", אומר ד"ר טופור. "מכיוון שאני עוסק בנושאים הנוגעים לסייבר מחוץ לאקדמיה, נתקלתי בכמות ניכרת של העברת מידע מוטעה או מסולף ביודעין על השואה ברשת. אני מעוניין לחשוף את התופעה הזאת, ולהציג אותה לקהילת המחקר ולציבור הרחב".

ד"ר טופור מספר על כמה תובנות מעניינות מהמחקר. ראשית, יש דמיון רב בין הכחשת השואה לבין העברת מידע מוטעה או מסולף ביודעין או חדשות כזב ברשת. לדבריו, הטקטיקות שנעשה בהן שימוש להפצת תעמולה אנטישמית ולהפצת חדשות כזב הן זהות. שנית, בעוד הכחשת השואה מקורה בעיקר בחוגים אנטישמיים או ניאו-נאציים, היא נתמכת לעתים קרובות בידי אנשים שאינם קיצוניים הבאים מתוך הציבור הרחב וצורכים מידע פסאודו-מדעי או פסאודו-מקורי מן הרשת האפלה. "המידע הזה נתפס בידי רבים כ'גלולה אדומה' [שער לאמת] מעצם העובדה שהוא פורסם ברשת האפלה או הודלף אליה, ולכן הם בוחרים להעדיף להאמין לו על פני מחקר אקדמי מהימן", מסביר ד"ר טופור. "גם אם הם אינם מאשימים את היהודים, או אינם מכחישים את השואה, הם עדיין מאמינים למידע מעוות אשר, לרוב ועם הזמן, ימעיט בקנה המידה ובהיקף של השואה".

בהתחשב בכל אלה, ד"ר טופור מדגיש את החשיבות המכרעת שיש להוראת השואה מגיל צעיר. "ככל שאנשים מודעים ומשכילים יותר לגבי הנושא", הוא אומר, "כך פוחתים הסיכויים שהם יאמינו למידע מוטעה או מסולף ביודעין על השואה המופץ בידי אנטישמים וניאו-נאצים". לדעת ד"ר טופור, ייתכן שמחקרו יכול לסייע למחקר בתחומי האנטישמיות, הגזענות ורצח העם. "אני צופה שעבודות החקר שלי יפותחו באמצעות מחקר פסיכולוגי", הוא מסכם. "דבר זה עשוי גם לתרום לחקר הכללי של העברת מידע מוטעה או מסולף ביודעין לגבי קבוצות מיעוט הסובלים משנאה - בעיקר יהודים אך גם אחרים".

ד"ר לב טופור: "להוראת השואה יש חשיבות מכרעת"

להעניק קול לפגיעים ביותר

גורל הקשישים בשואה

לאה גולדשטיין

כרך 50 של "יד ושם - קובץ מחקרים" מכיל שני גיליונות מיוחדים בנושא חוויותיהם וגורלם של הקשישים היהודים לפני תקופת הרדיפה הנאצית, במהלך התקופה ואחריה.

התינוק ז'אן פייר עם סבו. סט ז'ורז', צרפת. מתוך אלבום התמונות של בית הילדים בשאמוני, שם הוסתרו ילדים יהודים בתקופת השואה

ארכיון יד ושם

>> להעניק קול לפגיעים ביותר
גורל הקשישים בשואה

גיליון הראשון (50:1) מובאים מאמרים על גורל היהודים הקשישים בגרמניה הנאצית ובשטחים פולניים וסובייטיים שהיו תחת הכיבוש הנאצי, ועל קבלת ניצולים קשישים בארצות הברית. עמנואל מוסקוביץ מאגף הארכיונים של יד ושם כתבה מאמר בנושא שלא נחקר עד כה: הנציבות היהודית לענייני דת בצרפת ומאמצי רבניה לסייע לקשישים במלחמת העולם השנייה. הרבנים האלה היו כולם אזרחי צרפת ושירתו כרבנים צבאיים מאז ראשית המלחמה ב-1939. עם תבוסת צרפת ביוני 1940 נשלחו רבנים צבאיים לאזור הדרומי הלא-כבוש כדי לשרת את החיילים היהודים המשוחררים ואת הקהילות שנותרו ללא מנהיגות דתית, אך עד מהרה התמקדו מאמציהם באלפי היהודים בעלי הנתינות הזרה שהיו עצורים במחנות מעצר צרפתיים.

המאמר מביא אל קדמת הבמה את מצוקת היהודים הקשישים בדרום צרפת בתקופת השואה מ-1940 ועד 1944. הדו"חות שכתבו הרבנים מתארים את האתגרים שעמדו בפני היהודים הקשישים באזור הדרומי של צרפת, ומסייעים למלא חלל שטרם זכה למחקר מעמיק, בעיקר בגלל מחסור במקורות הדנים באופן ספציפי בקבוצה הזאת. בהתחשב בגילם המתקדם של נשואי המחקר, אין פלא שהם הותירו מעט עדויות ופרקי זיכרונות לאחר המלחמה; מבין הקשישים ששרדו במלחמה, רובם נפטרו לפני שהחלה גביית העדויות בשנות השישים של המאה ה-20.

יהודים קשישים עם סרטי יד בגן ציבורי. צרפת, מלחמת העולם השנייה
ארכיון יד ושם

הדו"חות שכתבו הרבנים מתארים את האתגרים שעמדו בפני היהודים הקשישים באזור הדרומי של צרפת, ומסייעים למלא חלל שטרם זכה למחקר מעמיק, בעיקר בגלל מחסור במקורות הדנים באופן ספציפי בקבוצה הזאת

מבין 7,000 היהודים שגורשו מן המחוזות הגרמניים באדן ופלטינט לאזור הצרפתי החופשי ב-22 באוקטובר 1940, 40 אחוזים היו בני יותר מ-60 שנה, ויותר מ-200 מהם היו בני יותר מ-80 שנה. הגיל המתקדם של העצורים הראשונים הניע את הרב רנה קאפל לפנות עוד בספטמבר 1940 אל הרב הראשי של צרפת בקריאה נרגשת לעזרה: "החולים והקשישים לעולם לא יוכלו להסתגל לקיום בתנאים אלה". ואכן, חודש לאחר הגעת היהודים למחנה גירס, קבע דו"ח של הנציבות לענייני דת ש-118 הלוויות התקיימו בגירס, ממוצע של כחמישה מתים ביום.

תחילת השילוחים מהאזור הלא-כבוש של צרפת באוגוסט 1942 סימנה נקודת מפנה. במהלך הגל הראשון של השילוחים בקיץ 1942 היו היהודים הקשישים (מי שהיו בני יותר מ-60) אמורים להיות פטורים משילוחים. ואולם רשימות הפטורים לא תמיד כובדו. כך השילוח הראשון מגירס כלל, כפי שדווח, "בדיוק 1,000 אנשים, גברים ונשים בני 18-86". התנאים במחנות לאחר השילוחים של 1942 נותרו קשים ביותר, ונעשו מאמצים להעביר את היהודים הקשישים לבתי אבות סגורים שהתאימו יותר לצרכיהם. אף שהתנאים בבתי האבות הסגורים היו טובים יותר, הרבה יהודים קשישים חשו בהם מבודדים יותר מתמיד, ומכתבי תלונה נשלחו לנציבות לענייני דת. באחד המקרים נשלחה בקשה לחזור למחנה, משום ששם לפחות הייתה "תחושה של חיים קהילתיים". אף על פי כן, פיזור יהודים קשישים אלה היה ככל הנראה גורם שהשפיע על הישרדותם, מכיוון שלקראת סוף 1943 בוטלו כל הפטורים לגבי שילוחים, והמצוד אחר יהודים באזור הדרומי הביא למעצר יהודים בני כל הגילים, כולל פליטים קשישים רבים.

"המחקר לגבי קבוצה ספציפית זו חושף שינויים במדיניות כלפי היהודים במהלך השואה בצרפת, וכן את תפקיד הנציבות לענייני דת וארגונים נוספים בסיפוק צורכי היהודים הקשישים", מסכמת מוסקוביץ. "עדיין יש צורך לערוך מחקר נוסף על מצב הקשישים באזור הצפוני, וכן מחקר מעמיק יותר על כמה מן הבחינות המוצגות במאמר. אם נכתב מעט מאוד על הקשישים במלחמה, נכתב עוד פחות על מצבם בתקופה שמיד לאחריה, תקופה מאתגרת במיוחד עבור ניצולים קשישים שהושארו לבד ובחוסר כול במדינה שנותרה כעת זרה בשבילם".

"הקשישים והילדים היו קבוצות האוכלוסייה הפגיעות ביותר במהלך המלחמה, ושיעורי התמותה שלהם היו הגבוהים ביותר", אומרת ד"ר שרון קנגיסר כהן, העורכת הראשית של **יד ושם - קובץ מחקרים**. "כתוצאה מכך, רוב הידע על גורלם נמסר בידי אחרים, באמצעות הסתכלות, דיווחים ועדות לאחר המלחמה. קשישים היו חלק אינטגרלי מהאוכלוסייה היהודית לפני ובמשך השלטון הנאצי, וגורלם קשור להתפתחות המדיניות הנאצית האנטי-יהודית. אנו מקווים ששני הגיליונות של כרך 50 של **יד ושם - קובץ מחקרים** יעוררו עניין נוסף ומחקר בנושא החשוב והכאוב הזה".

חיילים יהודים בצבא האדום
וניצול מקומי ליד קבר אחים
של יהודי לחווא, 1944
ארכיון יד ושם

"עמדו לידי שניים - ואני נשארתי בחיים"

עדויות ברוסית מפי יוצאי ברית המועצות

עפר ליפשיץ, אילונה אנגרט, אולגה ליטבק

בשנים האחרונות גובר קולם של יוצאי ברית המועצות בעדויות יד ושם. המלחמה המשתוללת בחודשים האחרונים באוקראינה, באזורים שבהם החלה ההשמדה ההמונית השיטתית של יהודי אירופה בזמן השואה, מחזירה חלק מהם אל אותם ימים. קולותיהם של העדים יוצאי ברית המועצות הם הזדמנות להאזין לזיכרונות השואה מזווית אחרת.

>> "עמדו לידי שניים - ואני נשארתי בחיים"
עדויות ברוסית מפי יוצאי ברית המועצות

לכל אחת היה [...] ילד קטן על הידיים. ועוד שני ילדים החזיקו כל אחת בחצאית. ושתיהן צעקו [...] הן איבדו ילד. כל אחת.

מרה פירטינסקה

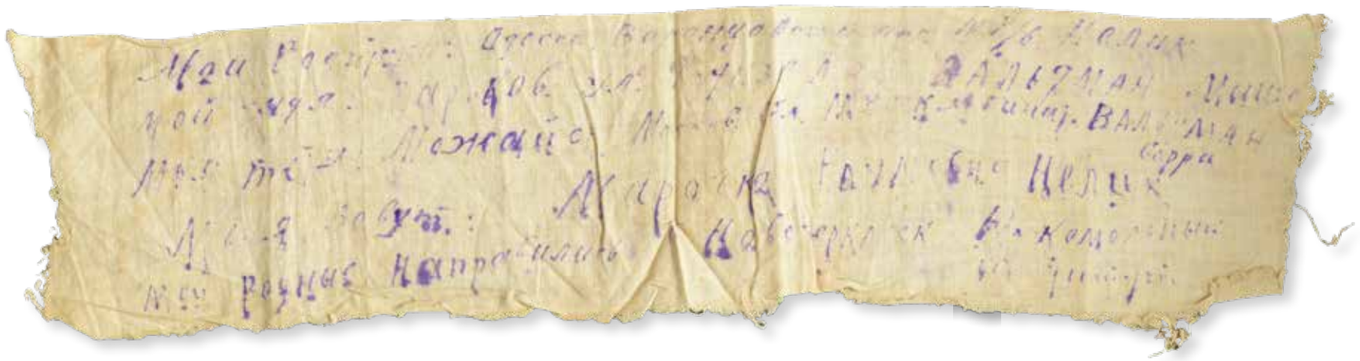

רצועת בד שנקשרה בזמן האווקואציה לבגדיה של מרה פירטנסקי, ועליה כתובתה וכתובות קרוביה, למקרה שתאבד

יד ושם אוסף החפצים

תום מלחמת העולם השנייה לא ניתנה ליהודי ברית המועצות הכרה כקבוצה בעלת סיפור - וכאב - משלה. גם בישראל, דווקא בהינתן מרכזיותה של השואה בתודעה, לא ניתנה במשך שנים ארוכות תשומת לב לנרטיבים החורגים מזה שהתעצב על החיים היהודיים לפני המלחמה, על השואה ועל הנצחתה. מתן העדויות ברוסית מאפשר ליוצאי ברית המועצות לשתף בזיכרונותיהם, לראשונה בחייהם. כך זוכה סיפורם להשתלב בהיסטוריה של השואה - ולהישמע. המסמכים והתצלומים שברקע העדויות מספקים להן הקשר והמחשה שהם כמעט מעבר למילים.

"המלחמה הפטריוטית הגדולה" - כך נצרבה מלחמת העולם השנייה בתודעת יהודי ברית המועצות כחלק מהאתוס של החברה שבה חיו. מבחינת רבים מהם, "המלחמה הגדולה" החלה ב-22 ביוני 1941, יום פלישת גרמניה הנאצית לברית המועצות. עם הפלישה הגרמנית החלה בשטחים שנכבשו זה עתה ההשמדה ההמונית של היהודים, והרצח נמשך מקיץ 1941 ועד שחרור השטחים הכבושים במהלך שנת 1944. יהודי ברית המועצות בשטחים הכבושים הובלו לרצח, לרוב בבורות הריגה. קהילות נמחקו בשלמותן - לעתים בלי להותיר סימן וזכר. פחות מ-3 אחוזים בלבד מהיהודים שנותרו בשטחים שנכבשו מאז קיץ 1941 זכו להישאר בחיים.

מיכאיל פורטנוי נולד בקייב ב-1936. בספטמבר 1941 הוא הובל אל בור ההריגה בבאבי יאר. עדותו מספקת צוהר לרצח ההמונים מנקודת מבטו של ילד בן חמש: "עמדו לידי שניים: אחד מבוגר, אחד צעיר, גברים גבוהים, ואז התחילו לירות מהצד ההוא ונפלתי יחד איתם והאדמה כיסתה אותי [...] ויש לי ספק כזה - האם ייתכן והגרמני הזה לא ירה ביי? הוא ירה יותר גבוה [...] ורצח את השניים האלה [...] ואני נשארתי בחיים".

עם התקדמות הצבא הגרמני פונו כ-16 מיליון אזרחים סובייטים, בהם כמיליון וחצי יהודים, הרחק מן החזית במסגרת ה"אווקואציה" - פינוי מאורגן של התשתית התעשייתית, המינהלית והאנושית, אל השטחים שנותרו חופשיים בעומק ברית המועצות. הכאוס שבתנועת האוכלוסייה ההמונית חשף את המפונים לתנאי חיים קשים. מצוקות ילדי המלחמה בולטות בעדויות - ילדים המגדלים את עצמם שעה שהוריהם נעדרים או טרודים בהישרדות.

מרה פירטינסקה (לבית נליק) נולדה באודסה ב-1934. היא הייתה בת שבע בזמן הפלישה הגרמנית. מרה ואמה פונו לעיר סרטוב שעל שפת הוולגה ברוסיה. בדרך מזרחה ראתה מרה במו עיניה את ההרוגים והפצועים שהותירו ההפצצות. בעדותה שחזרה את הקריאות סביבה: "'עזבו, זרקו את המתים, קחו את הפצועים!'" מרה תיארה גם שתי נשים מבועתות שבהן נתקלו היא ואמה בדרכן: "העיניים שלהן היו פשוט פראיות! לכל אחת היה [...] ילד קטן על הידיים. ועוד שני ילדים החזיקו כל אחת בחצאית. ושתיהן צעקו [...] הן איבדו ילד. כל אחת".

אווה וכסלר נולדה בקייב ב-1936. יחד עם משפחתה פונתה למחוז מורדוביה במרכז רוסיה האירופית. בעדותה היא התייחסה, בין השאר, לגילויי חמלה בין זרים גם בזמן האווקואציה: נערה בודדה שלקחו תחת חסותם עד שאותרה בידי קרוביה.

כל עוד לא היו תחת כיבוש, התמודדו יהודי ברית המועצות עם מציאות החיים המלחמתית כחלק מהחברה הכללית. ואולם בברית המועצות היו הקהילות היהודיות והזהות היהודית נתונות לתהליכי פירוק במסגרת הסובייטיזציה זמן רב לפני המלחמה, ובהיעדר חיים יהודיים חופשיים התפתח פסיפס שונה מהמוכר של זהויות יהודיות. איומי המלחמה חידדו את שאלת העמידה של היהודים אל מול החברה הסובייטית. בעדותה של וכסלר באים המתחים והמורכבויות האלה לידי ביטוי במחלוקת בין-דורית סביב התעמולה הסובייטית ואמינות טענותיה בנוגע לגרמנים. בתגובה לספקנות שהרשה לעצמו סבה של מרה לבטא כלפי ה"בולשביקים שלא מאמינים באל", מיהרה נכדתו, אחותה של אווה, להזהיר אותו שתיאלץ לדווח עליו לשלטונות. את אזהרתה השמיעה בעודה פונה אליו ביידיש בתואר "זיידקה" (סבא'לה). בסופו של דבר נרצח הסב באכזריות בידי הגרמנים.

"המלחמה הגדולה" הותירה יתומים ואלמנות מלחמה רבים. בעוד רבים מהיהודים בשטחים הכבושים נרצחו ואחרים הספיקו לברוח, במשפחות רבות האבות, ולפעמים גם האימהות, התגייסו למלחמה בנאצים. כחצי מיליון חיילים יהודים לחמו בשורות הצבא האדום. רבים מהם זכו באותות הוקרה על גבורתם והשתתפו בהמשך במסע השחרור של אירופה. כ-200 אלף מהם לא שבו. מיכאיל פורטנוי, שאביו נפל בשורות הצבא האדום, סיכם את עדותו בחוויית החסך והכאב האופיינית לילדי המלחמה: "אילו אבא היה נשאר בחיים, הייתי בן אדם אחר".

לדברי מאשה פולק רוזנברג, מנהלת אגף הארכיונים של יד ושם, "עדויותיהם של מיכאיל, מרה ואווה מצטרפות לעדויות רבות של ניצולים, מפונים וילדי מלחמה יוצאי ברית המועצות שנגבו מטעם יד ושם בשנים האחרונות. כך מועשרים מאגרי הידע על גורלו של העם היהודי במאה ה-20 בתיעוד חדש, המאיר את החיים שלפני השואה, במהלכה ולאחריה מזוויות חדשות".

אווה וכסלר מעידה על חוויותיה בזמן המלחמה

לתיאום מסירת עדות ליד ושם בבית העד/ה במגוון שפות: 02-6443888, testimonies@yadvashem.org.il.

עפר ליפשיץ הוא תחקירן, אילונה אנגרט היא ראש מערך גביית העדויות ואולגה ליטבק היא ראש תחום פניות הציבור מול דוברי השפה הרוסית, אגף הארכיונים.

מתנגד למחיקה

פרס חדש למצוינות קולנועית בסרט תיעודי

לאה גולדשטיין

פרס יד ושם למצוינות קולנועית בסרט תיעודי על השואה הוענק לראשונה בפסטיבל דוקאביב במאי 2022 לבמאית ביאנקה סטיחטר.

פרס ניתן לסטיחטר על סרטה שלוש דקות (2021). בנימוקיהם לפרס ציינו השופטים, כי מדובר ב"סרט מדיטטיבי ועשיר ויזואלית ונרטיבית, אשר מביא שלוש דקות שצולמו ב-1938 בעיירה הפולנית נשיאלסק ומקים אותן לתחייה בזכות תחקיר מקיף ומעמיק בשאלות של נסיבות הפקתן. הסרט מספר את סיפורה של העיירה ותושביה היהודים ממגוון זרמים, שחיו זה לצד זה, והוא נותן שם וקול לחלק מהמצולמים".

"הסרט מזכיר את עבודת הבילוש הנדרשת מחוקרים והיסטוריונים ביד ושם בבואם לזהות אנשים ומקומות וליצור עבורם הקשר כדי שלא יישארו פיסות עלומות ודהויות של היסטוריה", אומרת מנהלת מרכז הצפייה ביד ושם ליאת בן-חביב. "הבחירה בוויזואליה מתוך דימויי הסרט המקורי בלבד, וההתמקדות בתהליכי השימור הקולנועי והזיהוי, יוצרים מסה קולנועית העוסקת גם ביחסי קול ותמונה מרתקים. הסרט **שלוש דקות** הוא יצירה מהודקת וייחודית, ששמה בחזית את מלאכת 'הארכיאולוגיה הקולנועית' בסרטים של הדור הראשון בהיסטוריה של הקולנוענים, ושל הקורבנות וניצולי השואה".

ביאנקה סטיחטר - סופרת, עיתונאית ומבקרת תרבות מוערכת בהולנד - נתקלה לראשונה בסיפור בפוסט בפייסבוק שציין כי הסרט המקורי זמין לצפייה דרך מוזיאון השואה בוושינגטון. סטיחטר יצרה קשר עם הסופר גלן קורץ, זוכה מלגת גוגנהיים ונכדו של דייוויד קורץ, שצילם את התיעוד מ-1938. קורץ הנכד שימר את הסרט וכתב ספר המבוסס על התהליך: **שלוש דקות בפולין: גילוי עולם אבוד בסרט משפחתי מ-1938**. בהזמנת פסטיבל הסרטים הבין-לאומי ברוטרדם יצרה סטיחטר "מאמר וידיאו" (video essay), המבוסס על ספרו של קורץ, ולאחר מכן הקדישה חמש שנים לפיתוח מאמר הווידיאו לסרט תיעודי, שהוקרן בפסטיבלי הסרטים היוקרתיים של ונציה וטורונטו, וזכה לשבחי הביקורת ולאהדת הקהל.

"הדהימה אותי הישירות של הדימויים, הצבע והשמחה שרואים בסרט המקורי", אמרה סטיחטר. "מצד שני קיימת הידיעה שבתוך שנה בערך כל זה עומד להימחק, להיעלם. רציתי ששלוש הדקות יימשכו יותר זמן. כך זה התחיל".

> הסרט שלי מתנגד למחיקה; משהו נשאר. אפשר לראות אותו. בסוף הסרט היה לי חשוב להנציח את כל מי שתועד בו. לצרף לסוף המשפט הקודם עליו הוקרה מיד ושם זה הדבר הכי יקר לי.
>
> ביאנקה סטימאר

על תהליך היצירה הוסיפה סטיחטר כי רצתה "ליצור זיכרון לכל מי שהחותם היחיד שנשאר אחריו הוא דמותו בפילם הזה. הסרט שלי מתנגד למחיקה; משהו נשאר. אפשר לראות אותו. בסוף הסרט היה לי חשוב להנציח את כל מי שתועד בו. לקבל עליו הוקרה מיד ושם זה הדבר הכי יקר לי".

הקרנת הבכורה של הסרט בישראל התקיימה בפסטיבל דוקאביב, הפסטיבל הבין-לאומי לקולנוע דוקומנטרי המוביל בישראל, ואחריה העניק יושב ראש יד ושם דני דיין את הפרס. "הקולנוע העלילתי והתיעודי ממשיך למלא תפקיד משמעותי בהנצחת זיכרון השואה", אמר דיין. "עם העלייה במספר המקרים של עיוות שואה, תפקיד זה חיוני עוד יותר ביצירת רלוונטיות של השואה עבור צעירים היום ובעיסוקם במקומו של הנושא בחייהם".

פורץ דרך: יצחק ארד ז"ל

ד"ר אלה פלורסהיים

במלאות שנה לפטירתו של ד"ר יצחק (טולקה) ארד - ניצול שואה, פרטיזן, היסטוריון ויושב ראש הנהלת יד ושם - התקיים יום עיון לזכרו.

מפגש נפתח בסיפור חייו של ארד מילדותו, דרך שנותיו בגטו בעיירה שווינציאן בפולין (היום ליטא), ועד בריחתו ליערות והצטרפותו לפרטיזנים. כן הוזכרו השנים הרבות שבהן לחם, כנער בשואה ולאחר מכן להבדיל בפלמ"ח ובצבא ההגנה לישראל.

ארבע ההרצאות עסקו בפרקי חייו ובדמותו של ד"ר ארד כחוקר שואה חשוב.

עבודת הדוקטורט של ד"ר ארד הוקדשה לשואת יהודי וילנה. הרצאתה של ד"ר לאה פרייס עסקה בדמותו של יעקב גנס, ראש היודנראט בגטו וילנה, ובסיפורה של המשטרה היהודית בגטו. ד"ר פרייס הציגה את דמותו המורכבת ורבת הפנים של גנס ואת המצבים הקשים שהתמודד איתם, הוא ואנשי המשטרה היהודית בגטו, וכן הרחיבה על האופן שבו ראו אותם אנשי הגטו.

תיאור רחב של הלוחמה הפרטיזנית בליטא, של היקפה ושל הישגיה ומפקדיה המרכזיים, הציג ד"ר יעקב פלקוב מאוניברסיטת תל אביב. ד"ר פלקוב תיאר את תנאי הלחימה הקשים בליטא, ואת האתגרים הרבים שניצבו בפני הפרטיזנים שם, וכן תיאר את קשריהם של הפרטיזנים לצבא האדום. לבסוף תיאר ד"ר פלקוב את חלקם במאבק של הפרטיזנים היהודים, ובתוכם ארד, והביא נתונים מרתקים על מספר הלוחמים היהודים והישגיהם.

אחד ממחקריו החשובים של יצחק ארד היה מבצע ריינהרד: בלז'ץ, סוביבור, טרבלינקה, ודבריו של ד"ר דוד זילברקלנג, חוקר בכיר במכון הבין-לאומי לחקר השואה ביד ושם, עסקו במחקר הזה. ד"ר זילברקלנג עמד על חשיבות מחקרו של ד"ר ארד, תיאר עד כמה היה פורץ דרך, וסיפר כיצד האופן שבו הציב ד"ר ארד אבני בוחן והיה נכון "להביט בליבת הרצח בעיניים" (כלשונו של ד"ר זילברקלנג), פיתחו בצורה משמעותית את חקר השואה, את יכולתנו להעמיק בהתרחשויות הנוראות ואת דרכי המבט שלנו עליהן.

את יום העיון חתמה ד"ר דלית דנברג, שמחקרה עסק בניצולי שואה שהיו לחוקרי שואה, ואשר אחד החוקרים-הניצולים שבהם עסקה היה ד"ר ארד. ד"ר דנברג, שראיינה לאורך השנים את ד"ר ארד ארוכות, סיפרה על אישיותו ועל האופן שבו בחר לספר את סיפורו האישי בתחנות שונות לאורך חייו. היא תיארה כיצד יכולתו לתאר את האירועים הקשים שנטל בהם חלק גברה במקביל להתפתחותו כחוקר שואה, אך גם כאדם שמתבגר והולך וצופה על ניסיון חייו. ד"ר דנברג הראתה שבשנות חייו האחרונות העז ד"ר ארד גם להציב סימן שאלה מוסרי מעל מקצת מעשיו, ואף פתח אותם לדיון ציבורי בספרו האחרון **זה קרה בפלנטה שלנו: מוסר ודילמות קיומיות בקרב יהודים במציאות השואה.** יהי זכרו ברוך.

יום העיון נערך בשיתוף אגף הנצחה וקשרי קהילה והמכון הבין-לאומי לחקר השואה ביד ושם בהשתתפותם של בני משפחתו של ד"ר יצחק ארד.

הכותבת היא העורכת הראשית של הוצאת יד ושם והנחתה את בוקר העיון.

בכיוון השעון, משמאל למעלה: יצחק ארד במחלקת הטייסים של הפלמ"ח בנען, 1947; ד"ר ארד ביד ושם, 2016; ארד עם אחותו הגדולה רחל לפני המלחמה; ארד עם קבוצת פרטיזנים בזמן השואה

ארכיוני הוותיקן מסייעים בגילוי גורלם של קורבנות שואה

עמנואל מוסקוביץ

במרס 2020 פתח הוותיקן את האוסף ממלחמת העולם השנייה, והנגיש אותו לחוקרים. כהונתו של פיוס ה-12 נמשכה מ-1939 ועד 1958, מה שעושה את תיעודה חיוני להבנת אירועי השואה.

הרבה תעודות שהונגשו לחוקרים מפוזרות בכמה ארכיונים. עם הארכיונים האלה נמנים הארכיון ליחסים עם המדינות (ASRS), הארכיון לדוקטרינת האמונה (ACDF), ארכיון קהילות כנסיות המזרח (ACO), הארכיון של הממשלה המרכזית של החברה של ישו (ARSI) והארכיון האפוסטולי של הוותיקן (AAV). בימים אלה סוקרים אנשי יד ושם את החומר המצוי בארכיונים אלה וממפים את התיעוד הרלוונטי לשואה.

אחד האוספים החשובים מתקופת כהונתו של פיוס ה-12 הוא אוסף ועדת ההצלה (Commissione Soccorsi), המוחזק בארכיון האפוסטולי של הוותיקן. ועדת ההצלה החלה את עבודתה בספטמבר 1939 כדי לדון בבקשות לסיוע וסעד שנשלחו לכס הקדוש בידי יחידים, ארגונים ומוסדות. אוסף ועדת ההצלה, הכולל כ-800,000 דפי תיעוד, מכיל מידע רב על יהודים יחידים שביקשו סיוע מהוותיקן, על המלחמה במדינות שונות, על סיוע הומניטרי, על אנשים עקורים וילדים נטושים, ועל נושאים הקשורים לתקופה שלאחר המלחמה. המסמכים האלה יסייעו ליד ושם לפענח גורלות של יחידים מבין הקורבנות.

לאחרונה חתמו יד ושם והארכיון האפוסטולי של הוותיקן על הסכם שמבטיח בין השאר שכל האוסף יעבור דיגיטציה. הפרויקט יימשך ארבע שנים ויד ושם יקבל 200,000 דפים סרוקים בכל שנה. לאחר מכן העותקים הדיגיטליים של האוסף החשוב הזה יונגשו לחוקרים ביד ושם ויאפשרו חקירה יסודית וחדשנית של מגוון נושאים הנוגעים לוותיקן בתקופת השואה, ממיקרו-היסטוריה של קורבנות יחידים ועד התפקיד שמילא "הכס הקדוש" באותן שנים. "הדיגיטציה של רישומי ועדת ההצלה היא פרויקט רכש חדש ומרגש של יד ושם", אומרת מאשה פולק-רוזנברג, מנהלת אגף הארכיונים של יד ושם. "אוסף פיוס ה-12, שנפתח לאחרונה, הוא אחד מגופי המידע החשובים של תיעוד השואה בעולם. אנו מצפים בכיליון עיניים לעשות שימוש ברישומים האלה לצורך חקר השואה, ומצפים שעוד אוספים של הוותיקן יונגשו להיסטוריונים בעתיד הקרוב".

פרויקט רכישת חומרי הארכיון של הוותיקן והדיגיטציה של אוסף ועדת ההצלה נעשה בתמיכתה של קרן דוד ברג.

הכותבת היא ראש מדור רכש ארכיוני במערב ודרום אירופה במחלקת רכש ארכיוני, אגף הארכיונים.

יושב ראש יד ושם נפגש עם האפיפיור בוותיקן

ב-9 ביוני 2022 נפגש יושב ראש יד ושם דני דיין עם האפיפיור פרנציסקוס בוותיקן. במהלך הפגישה דנו השניים בחשיבות חקר השואה והנצחתה גם עבור העולם הנוצרי. הפגישה האישית עם האפיפיור פרנציסקוס, שביקר ביד ושם ב-2014, נועדה להביא ליצירת שיתופי פעולה בין הכנסייה ליד ושם בתחומי הנצחת השואה, החינוך, התיעוד, המאבק באנטישמיות ובגזענות ועוד.

"לכל אורך הפגישה חשתי את כובד האחריות כמי שמייצג לא רק את עצמו ולא רק את ההווה, אלא את העם היהודי כולו בכל ההיסטוריה", אמר דיין. "לכן הצעתי לאפיפיור ממגוון חומריו ויכולותיו של יד ושם בנושא השואה למען הפעילות הזאת". בתום הפגישה אמר האפיפיור לדיין כי ליד ושם תמיד יהיה ידיד בוותיקן.

המכון הבין-לאומי לחקר השואה: פרסומים

למידע נוסף על מגוון ספרי יד ושם ולהזמנת ספרים, הקליקו כאן.
טלפון 02-6443511, 02-6443230 | פקס 02-6443509
או בקרו בחנות המקוונת.

בצריחות אילמות: נשים יהודיות באושוויץ־בירקנאו, 1942-1945
נעמה שי"ק | בשיתוף למדא עיון
~~91 ₪~~ 68 ₪

המחקר דן בחוויותיהן הייחודיות של הנשים היהודיות באושוויץ־בירקנאו משנת 1942 ועד שחרורן באביב 1945, וכן בשלבים הראשונים של חזרתן לחיים. המחברת משרטטת קווים לדמותה של ההתנסות הנשית במחנה, וגורסת כי היא הייתה ייחודית בשל השילוב של השקפת העולם הנאצית, הפיזיולוגיה הנשית ותפיסות בנות הזמן של מגדר. הספר עוסק במסע למחנה ובסלקציה עם ההגעה אליו, בוחן את חיי הנשים בו, את התמודדותן עם ניצול מיני, רעב ואובדן, את מאבקן לשרוד, את הפיזיולוגיה הנשית ומשמעותה במחנה, ומתחקה אחר היחסים בין אימהות לבנות ובין האסירות לבין עצמן. בצד אלה הוא סוקר גם פעילות של נשים בתנועת המחתרת במחנה.

צעד אחד לפנים: דוד י' עזריאלי (עזרילביץ') - זיכרונות, 1939-1950
דנה עזריאלי | מהדורה מחודשת ומעודכנת
~~78 ₪~~ 59 ₪

סיפור חייו המרתק של דוד עזריאלי, יליד העיירה מאקוב-מזובייצקי בפולין, שרוב משפחתו נרצחה בשואה. מסע ההצלה שלו עובר על פני ארצות שונות ובין תחנותיו: אוקראינה, טשקנט, בוכרה, שירות בצבא אנדרס ומסע מפרוורי בגדד לגבולה של ארץ ישראל. הספר מתאר את הגעתו של דוד לארץ, התאקלמותו בקיבוץ מעוז חיים, לימודיו בטכניון והשתתפותו בקרב לטרון. דוד עזריאלי נעשה בכוח אישיותו ותושייתו לאחד מענקי הכלכלה בעולם היהודי. דנה עזריאלי, הצעירה בילדיו של דוד י' עזריאלי, היא יושבת הראש של קבוצת עזריאלי, עומדת בראש קרן עזריאלי בישראל וחברה בקרן עזריאלי בקנדה. דנה כתבה את הספר בשמו של אביה ובקולו כדי להבטיח שהפרק הזה בחייו יישמר.

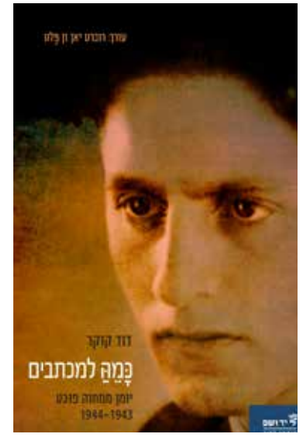

כָּמֵהַּ למכתבים: יומן ממחנה פוכט, 1943-1944
דוד קוקר | עורך: רוברט יאן ון פֶּלט
~~91 ₪~~ 68 ש"ח

בפברואר 1943 נשלח דוד קוקר מאמסטרדם אל מחנה פוכט בדרום הולנד, ומאז ועד גירושו לאושוויץ-בירקנאו העלה על הכתב את רשמיו באורח כמעט יומיומי. את הרשימות שחיבר, ובהן התייחס לבעיות הקשות שהוא ועמיתיו האסירים נתקלו בהן וגם תיאר את אנשי הס"ס ששירתו במחנה, עלה בידו להבריח לחבריו באמסטרדם וכך הן שרדו. ביוני 1944 נכלאו דוד, אחיו הצעיר ואביהם באושוויץ, ובשלהי אוגוסט 1944 הם הועברו ללנגנביילאו והוצבו לעבודה במפעל האֶגֶנוּק ברייכֶנבָּך. האב מת באפיסת כוחות ודוד קפא למוות ברכבת שהובילה אסירים חולים למחנה הריכוז דכאו.

חלמתי על שמחה: קופנהגן, טרזיינשטט, ישראל
רוברט פישרמן
~~78 ₪~~ 59 ש"ח

בראשית אוקטובר 1943 פשטו הגרמנים על ביתו של רוברט פישרמן. אביו הצליח להימלט, אבל רוברט, אחיו הצעירים ואמו נתפסו. בשעה שרוב יהודי דנמרק הצליחו להימלט אל שוודיה הניטרלית, היה רוברט אחד מכ-500 יהודים דנים ששולחו לטרזיינשטט, שם סבל מקור ומרעב ואולץ לעבוד בעבודת פרך. אחותו הגדולה פאני, שהצליחה להימלט לשוודיה, כתבה לבני המשפחה הכלואים בטרזיינשטט כי שלום לה, לאחיו הגדול של רוברט ולאביהם, והתקווה שהמשפחה תשוב ותתאחד העניקה לרוברט כוח לשרוד. לאחר 18 חודשים חולצו יהודי דנמרק מטרזיינשטט, אך השחרור נמהל באבל כבד כשהתברר לרוברט שאביו ואחיו טבעו בשעת הבריחה לשוודיה.

שלוש שנים ללא שם: אושוויץ 1942-1945
יוליה שקודובה | עורכות: חנה יבלונקה, נעמה שי"ק
בשיתוף ידיעות ספרים
~~98 ₪~~ 74 ₪

ב־27 במרס 1942 נכנסה בשערי מחנה אושוויץ רכבת ועליה 999 נשים צעירות מסלובקיה, שסברו לתומן שהגיעו למחנה עבודה לשהות בת שלושה חודשים. לימים הוגדר השילוח הזה כטרנספורט הראשון שהגיע לאושוויץ במסגרת הפתרון הסופי. רוב הנשים האלה נרצחו בתוך חודשים ספורים; וכעבור שלוש שנים, בימיו האחרונים של המחנה, נותרו מהטרנספורט הראשון חמש נשים בלבד שנידונו אף לשרוד את צעדות המוות מאושוויץ לגרמניה. יוליה שקודובה, ילידת סלובקיה, היא אחת מאותן נשים. הספר מציג בפני הקורא את מחנה אושוויץ־בירקנאו מבפנים, ומספק הצצה נדירה אל קרביו של המחנה ואל חוויותיהם היומיומיות של הקורבנות היהודים, ובפרט אל חייהן של הנשים הכלואות בו.

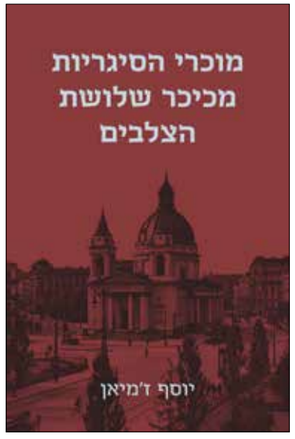

מוכרי הסיגריות מכיכר שלושת הצלבים
יוסף ז'מיאן | בשיתוף הוצאת מורשת
הקלאסיקה הידועה במהדורה חדשה
~~78 ₪~~ 59 ₪

בספר מתאר המחבר את גבורתם של ילדים וילדות יהודים, שנותרו יתומים בלא קורת גג לראשם, ושרדו בלב ורשה הכבושה בעיצומה של מלחמת העולם השנייה. מאבקם של בני החבורה, שנרדפו מכל עבר ברחובות המסוכנים, היה רצוף גילויי תושייה, אומץ לב, עזרה הדדית ומסירות מעוררת השראה. לקוראים מוגשת עתה מהדורה מחודשת ומעודכנת של הספר, שראה אור לראשונה בשנת 1962, וכאז כן היום נקרא בנשימה עצורה. בזמן המלחמה היה יוסף ז'מיאן חבר המחתרת היהודית בגטו ורשה, ולאחר חיסול הגטו חי בצד הארי והיה חבר "הוועד היהודי הלאומי". ברחובות העיר פגש את מוכרי הסיגריות ותמך בהם עד סוף המלחמה.

ביקורים רשמיים: פברואר-מאי 2022

יד ושם אירח לאחרונה אורחים מכובדים מרחבי העולם, שסיירו בקמפוס והתחייבו להרחבת זיכרון השואה ולהנחלתה במדינותיהם.

נשיא המועצה הלאומית של אוסטריה וולפגנג סובוטקה, 16 במאי 2022

נשיאת הבונדסטאג בארבל באס, 27 באפריל 2022

קנצלר גרמניה אולף שולץ בלוויית ראש הממשלה נפתלי בנט, 2 במאי 2022

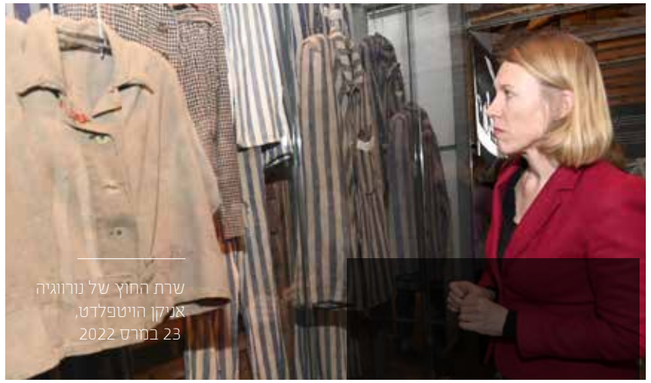

שרת החוץ של נורוגיה אניקן הויטפלדט, 23 במרס 2022

שר החוץ של אוסטריה אלכסנדר שלנברג, 30 במרס 2022

שרת החוץ וסגנית ראש ממשלת קוסובו דוניקה גארוולה-שוורץ, 9 במאי 2022

נשיא אקוודור גיירמו לאסו, 11 במאי 2022

ראש ממשלת גיאורגיה אירקלי גריבשווילי (שני משמאל), 30 במאי 2022

נשיאת הפרלמנט האירופי רוברטה מטסולה, 23 במאי 2022

שר החוץ של סלובקיה
איוון קורצ'וק, 13
באפריל 2022

שר החוץ של סינגפור
ד"ר ויוויאן בלקרישנן,
21 במרס 2022

שרת החוץ של אסטוניה אווה-
מריה לימץ, 2 במאי 2022

בזמן ביקורו בארצות הברית
נפגש יושב ראש יד ושם דני דיין
עם מושלת ניו יורק קתי הוכל,
מאי 2022

משלחת יד ושם עם ראש עיריית
ניו יורק אריק אדמס, מאי 2022

הסכם ארכיוני עם אוזבקיסטן

מאשה יונין

ב-6 באפריל 2022 אירח יד ושם משלחת אוזבקית בראשות שגרירת אוזבקיסטן בישראל פיירוזה מחמודובה והגנז הראשי אולוגבק יוסופוב. המשלחת כללה גם מנהלי מוזיאונים היסטוריים וראשי אוניברסיטאות, וכן את ראשי הקהילה היהודית באוזבקיסטן ואת נציגי אגודת הידידות ישראל-אוזבקיסטן. האורחים סיירו במוזיאון לתולדות השואה ובארכיון יד ושם, ובסיום הביקור חתמו נציגי הצדדים על הסכם לשיתוף פעולה ארכיוני.

בעקבות הפלישה הגרמנית לברית המועצות ב-22 ביוני 1941 החל מבצע ממשלתי לפינוי מזרחה של מרכזי תעשייה, מפעלים צבאיים ובעלי מקצועות נדרשים להמשך המאמץ המלחמתי בכוחות הנאציים. במקביל החל גם פינוי לא מאורגן של אוכלוסייה אזרחית למזרח המדינה, אל השטחים שנמצאו מחוץ לטווח איום הכיבוש הנאצי, ובכללם אוזבקיסטן. בין כמיליון וחצי האזרחים הסובייטים שנמלטו לתחומי אוזבקיסטן בשנים 1941–1942 היו גם יהודים רבים.

ההסכם החדש יאפשר ליד ושם למפות ולצלם תיעוד מקורי רב-ערך שטרם נחשף לציבור הרחב, ולקדם את המחקר בנושא תהליך פינוי היהודים במהלך המלחמה וקליטת המפונים באוזבקיסטן. איסוף התיעוד בארכיוני אוזבקיסטן צפוי להימשך שנים אחדות, והוא ייעשה בשותפות עם מוזיאון השואה הפדרלי של ארצות הברית בוושינגטון.

במהלך נאומו בטקס החתימה הצהיר הגנז האוזבקי כי "העם האוזבקי סייע לעם היהודי בתקופת המלחמה. בתולדות עמינו יש פיסות היסטוריה משותפות רבות. ביקורנו היום, אשר היה מיוחד במינו, סלל את הדרך להתקרבות ניכרת בין העמים". בברכתה באותו מעמד אמרה מנהלת אגף הארכיונים ביד ושם מאשה פולק רוזנברג: "סבתי ברחה בסתיו 1941 מהכיבוש הגרמני בעיר חרקוב באוקראינה. היא הגיעה לאוזבקיסטן ובזכות כך ניצלה. יהודים שנותרו בחרקוב נרצחו בחורף 1941-1942. עבורי חתימת ההסכם היום היא בעלת משמעות אישית וכללית".

הכותבת היא מנהלת מחלקת הרכש, אגף הארכיונים.

"להיות גשר עבור הדורות הבאים"

אגודת ידידי יד ושם בישראל

לאה גולדשטיין

יניב אורן (מימין) עם תומך יד ושם נתן מושנברג ז"ל

מגפת הקורונה גרמה לשינויים ניכרים בתמיכה ביד ושם. מנהל אגודת ידידי יד ושם בישראל יניב אורן מדבר על האתגרים שעומדים בפני הארגון להנצחת השואה והנחלתה.

מהו התפקיד של אגודת ידידי יד ושם בישראל?

אגודת ידידי יד ושם בישראל הוקמה בשנת 1999 בידי הנהלת יד ושם והיא זרוע גיוס התרומות של יד ושם בארץ. המטרה העיקרית של האגודה היא הרחבת חוג הידידים הישראלי של יד ושם התומך בנדיבותו במפעלי ההנצחה, התיעוד, המחקר והחינוך שיד ושם מוביל מאז הקמתו. מאחר שנתח נכבד מתקציב יד ושם מושתת על תרומות, ומאחר שהכניסה ליד ושם היא ללא תשלום, התפקיד של אגודת הידידים הישראלית הוא ליצור את החיבור והשותפות של התורמים הישראלים התומכים ברוחב לב בפעילות שיד ושם מקיים למען הנצחת זיכרון השואה.

איך השתנה המצב בשנתיים האחרונות?

אנחנו חיים בתקופה מורכבת ומאתגרת. בכל העולם, וכמובן גם בישראל, נמשכים המאמצים למגר את נגיף הקורונה ולהתמודד עם תוצאותיו, והדבר מקשה ומכביד גם על יד ושם. רבים מידידי יד ושם, שנהגו לתמוך מדי שנה בנדיבות רבה בפעילות הזיכרון שיד ושם מוביל, נאלצו כתוצאה מהתפשטות נגיף הקורונה ולצד המשבר הכלכלי העולמי שנוצר להקטין את תרומותיהם ליד ושם ואף לדחות אותן.

למה חשוב להיות שותפים של יד ושם?

החזון של יד ושם הוא להוביל את התיעוד, המחקר, החינוך וההנצחה של השואה, ולהעביר אותם לכל אדם בישראל, לעם היהודי ובכל מסגרת משמעותית ורלוונטית בעולם כאירוע יהודי ואנושי ייחודי. בימים אלו אנו עדים להתגברות האנטישמיות ברחבי העולם, לצד תהליכים שיטתיים שמערערים ומעוותים את האמת העובדתית על אודות השואה. הריחוק מתקופת השואה והתמעטות דור הניצולים רק מחזקים את הצורך להמשיך לספר את קורות עמנו בתקופת השואה - "למען יידעו דור אחרון". על רקע זה, העשייה הענפה שיד ושם מקיים בארץ וברחבי העולם, מקבלת משנה חשיבות.

אילו משימות יש ליד ושם בעתיד הקרוב ומה אפשר לעשות כדי לסייע לו?

השואה היא אירוע מעצב בתודעה הלאומית והעולמית, ומעוררת עניין רב גם קרוב ל-80 שנה אחרי סיום המלחמה. עם זאת, אין כל ערובה לכך שמצב זה יימשך גם בעתיד. דור הניצולים עוזב אותנו, ועל רקע זה אנו כבר עדים לתחילתו של תהליך שעלול להפוך את השואה ל"פרק נוסף" בהיסטוריה האנושית.

המעמד המיוחד של יד ושם מחייב אותו להמשיך לפעול בחזית המאמץ להוביל את זיכרון השואה באופן ראוי, מדויק ומשמעותי בארץ ובעולם. מדובר בצו יהודי מוסרי ובסיסי - לזכור ולעולם לא לשכוח. המשימה העכשווית של יד ושם היא להיות גשר של תוכן מעצב בנושא השואה עבור הדורות הבאים. לשם כך יד ושם פועל ללא לאות ליצירת ולהפצת תכנים חווייתיים המבוססים על מחקר עדכני - תכנים העוסקים בשואה ואשר מותאמים לדורות הצעירים נושאי לפיד הזיכרון ומעוררים את העניין שלהם בנושא. וכדי שיד ושם יוכל להמשיך בשליחותו הלאומית והאנושית, ולהבטיח שזיכרון הקורבנות וקולם של הניצולים יהדהדו לדורי דורות, הוא זקוק היום, יותר מתמיד, לתמיכה משמעותית של ידידיו ושותפיו לדרך.

כל מי שמבקש להיות שותף, לתרום ולקחת חלק במפעל ההנצחה הייחודי והחיוני שיד ושם מוביל, מתבקש ליצור קשר עם אגודת ידידי יד ושם בישראל:

יד ושם - רשות הזיכרון לשואה ולגבורה, ת"ד 3477, ירושלים 9103401

טלפון: 02-6443417

דוא"ל: Israel.society@yadvashem.org.il

אתר אינטרנט: www.yadvashem.org

התרומה ליד ושם מוכרת לצורכי מס על-פי סעיף 46 לפקודת המס.

ארצות הברית

תורמי יד ושם **עדינה ולורנס בוריאן** הגיעו עם שלושים ידידים ובני משפחה - בהם אמו של לורנס, **רות** - לטקס הסרת הלוט והקדשה של מרפסת המחנכים בבית הספר הבין-לאומי להוראת השואה. הקבוצה האזינה להרצאה וצפתה בסרט עדויות שמסרו **אנדרו** ו**טיבור בוריאן** (אביו ודודו של לורנס), שהוכן במיוחד עבורה. לביקור התלוו יושב ראש יד ושם **דני דיין**, מנהל אגף קשרי חוץ ד"ר **חיים גרטנר** ומנהלת דסק ארצות הברית באגף **חן הרקוב**.

ב-24-28 באפריל 2022 ביקרה בישראל משלחת ידידי יד ושם בשיתוף ה**אגודה האמריקאית למען יד ושם**. ל-12 נציגי המשלחת, שיושבי הראש שלה היו **אנדריאה ולורן וייס**, הוענקה הזדמנות נדירה לצפות בעבודה הייחודית "מאחורי הקלעים" של יד ושם ולבחון את הרלוונטיות של הוראת השואה והנצחתה היום. נקודות השיא כללו חנוכת המרכז החינוכי החדש להנחלת זיכרון השואה של יד ושם בקריית ההדרכה של צה"ל על שם אריאל שרון בנגב (ראו עמ' 18-23) והשתתפות בטקסים הממלכתיים לציון יום הזיכרון לשואה ולגבורה תשפ"ב.

במהלך טקס הנחת הזרים ביום הזיכרון לשואה ולגבורה תשפ"ב, הניחו **עדינה בוריאן** ו**מארק מוסקוביץ** זר בשם האגודה האמריקאית למען יד ושם.

אנדריאה ולורן וייס ייצגו את המשלחת של האגודה האמריקאית.

רחל שניי הניחה את זר המנהיגות הצעירה של האגודה האמריקאית.

התורמים החדשים **ננסי** ו**סם שמאי** התכבדו בהעלאת אש התמיד ביום הזיכרון לשואה ולגבורה.

מישל ורנדי פיין ובני משפחתם ביקרו ביד ושם באפריל לשם טקס אימוץ זיכרון של ילד שנרצח בשואה. הטקס נערך לרגל בר המצווה של בנם **יעקב** בבית הכנסת של יד ושם.

דרום אפריקה

ב-18 באפריל התקיים בבית הכנסת של יד ושם טקס לכבוד שני התורמים החדשים, **בריאן ולי יפה** (במרכז). לאחר סיור "מאחורי הקלעים" באוסף הארכיוני, הסירו בריאן ולי, כשהם מוקפים בבני משפחתם וידידיהם, את הלוט משלט הוקרה על שהקדישו את הפרס הבין-לאומי של יד ושם לספר מחקר בנושא השואה לזכר הוריו של בריאן, בני וטילי יופה ז"ל, וכן משלט ההוקרה להם בקיר התורמים. הטקס נערך בנוכחות ראש המכון הבין-לאומי לחקר השואה והמופקד על הקתדרה על שם ג'ון ניימן ללימודי שואה פרופ' **דן מכמן** (משמאל), יושב ראש יד ושם **דני דיין** (שני מימין) ומנהל אגף קשרי חוץ **ד"ר חיים גרטנר** (מימין).

אנגליה

ידידי יד ושם **מייקל וז'קלין גיי** (שני ושלישית מימין) ביקרו ב-9 במאי במוזיאון לאמנות השואה יחד עם אחותה וגיסה של ז'קלין, **רוזלין וניקולס ספרינגר** (שלישית ורביעי משמאל). המבקרים זכו לסיור "מאחורי הקלעים" באוסף הארכיוני בלוויית ראש האגף לקשרי חוץ **ד"ר חיים גרטנר** (משמאל), ובנוסף על כך נפגשו עם יושב ראש יד ושם **דני דיין** (במרכז). התלווה אליהם מנהל הדסק האנגלי באגף **סרל ברייטמן** (שני משמאל).

קנדה

יושב ראש יד ושם **דני דיין** (שני משמאל) ומנהל אגף קשרי חוץ **ד"ר חיים גרטנר** (משמאל) ביקרו לאחרונה בטורונטו. השניים ביקרו בין השאר באתר ההנצחה לשואה בארל ביילס פארק ונפגשו שם עם **פרן סונשיין**, יושבת ראש אגודת ידידי יד ושם בקנדה (שנייה מימין), ועם מנכ"ל אגודת הידידים הקנדית **ג'ונתן אלן** (מימין).

הדסק הנוצרי בשיתוף ה-ICEJ

לאחר הפסקה של שנתיים התקיים שוב סמינר למנהיגים נוצרים ביד ושם. 30 המשתתפים, שבאו מארצות הברית, דנמרק, גרמניה ושווייץ, נטלו חלק בעצרת הפתיחה הממלכתית לציון יום הזיכרון לשואה ולגבורה ונכחו בהרצאות בבית הספר הבין-לאומי להוראת השואה.

גרמניה

משלחת מיוחדת של חברת הרכבת הגרמנית (Deutsche Bahn) בראשות המנכ"ל **ד"ר ריכרד לוץ**, יחד עם מנהלת קשרי חוץ בחברת מרצדס בנץ **ד"ר קריסטינה אייכהורסט**, ביקרה ביד ושם ביום הזיכרון לשואה ולגבורה תשפ"ב. חברי המשלחת השתתפו בעצרת הפתיחה הממלכתית בלוויית מנהל אגף קשרי חוץ **ד"ר חיים גרטנר** (בתמונה), השתתפו במפגש "מאחורי הקלעים" שהעבירה מנהלת מחלקת יעץ ומידע **בטינה מלכא איגלבוש** (לא בתמונה) והצטרפו לטקס אזכרה באוהל יזכור.

דסק אמל"ט

יד ושם מברך את **מרסלו גולדין**, המנהל החדש של דסק אמריקה הלטינית, ספרד, פורטוגל ודוברי ספרדית במיאמי. מרסלו עלה לארץ מארגנטינה ב-1986 ואת שירותו הצבאי עשה בחיל ההנדסה של צה"ל. הוא סיים לימודי תואר ראשון ותואר שני באוניברסיטה העברית בירושלים, ולאחר קריירה בתחום העיתונות הצטרף לקרן היסוד, שם עבד מקרוב עם חוגי העולם דובר הלטינית. הוא נשוי לאתי ואב לשלושה ילדים. "אני גאה להצטרף לארגון מופלא זה המשמר את זכרם של אחינו ואחיותינו בדרכים רבות", הוא קבע. "מטרה זו חשובה ביותר למען עתיד העם היהודי והעולם".

יד ושם שולח ברכת תודה חמה למנהלת היוצאת של הדסק **פרלה חזן**, ומאחל לה ולבעלה **משה** הצלחה בשלב חדש זה בחייהם.

קוסטה ריקה

יושב ראש אגודת ידידי יד ושם בקוסטה ריקה **פיליפ אונגר** התכבד באמירת תפילת הקדיש בטקס הפומבי של הקראת השמות "לכל איש יש שם" באוהל יזכור.

מקסיקו

ידיד יד ושם **חיים ברוורמן**, יחד עם בני משפחתו **שמואל ויעל ברוורמן**, **גלדיס ברוורמן**, **רחל ברוורמן**, **יעקב ואילנה צ'חה** ו**רפאל ודוד צ'חה ברוורמן**, ביקרו ביד ושם לטקס הסרת הלוט משלט ההוקרה לכבוד נכדיו בבית הספר הבין-לאומי להוראת השואה.

הצטרפו היום לחוג ידידי יד ושם!

בתקופה זו, של התגברות אירועי האנטישמיות והכחשת השואה ברחבי העולם, יד ושם מגביר את מאמציו להנציח את זיכרון השואה ולהנחיל את משמעותה היהודית והאוניברסלית באמצעות הוראת השואה בארץ ובעולם.

יד ושם מודה לכם על תרומתכם לפעילויות ההנצחה, התיעוד, המחקר והחינוך שהוא מקיים ומקדם בברכה את התומכים החדשים מהארץ ומהעולם המצטרפים לחוג ידידיו.

כדי לתרום* באמצעות כרטיס אשראי או באמצעות המחאה, יש לפנות לכתובת זו:

אגודת ידידי יד ושם בישראל

יד ושם - רשות הזיכרון לשואה ולגבורה, ת "ד 3477 ירושלים 9103401 | טלפון: 02-6443417/8 | פקס: 02-6443419

אתר יד ושם: www.yadvashem.org | דואר אלקטרוני: Israel.society@yadvashem.org.il

*התרומה ליד ושם מוכרת לצורכי מס על פי סעיף 46 לפקודת המס.

בהוצאת:

יד ושם
רשות הזיכרון לשואה ולגבורה

יו"ר המועצה: הרב ישראל מאיר לאו

יושב ראש: דני דיין

סגן יושב ראש: רונן פלוט

מנכ"ל: צביקה פייראיזן

ראש המכון הבין־לאומי לחקר השואה והמופקד על הקתדרה לחקר השואה על שם ג'ון ניימן: פרופ' דן מכמן

יועץ אקדמי בכיר: פרופ' יהודה באואר
יועצת אקדמית בכירה: פרופ' דינה פורת

חברי הנהלת יד ושם:
דני דיין, רונן פלוט, קולט אביטל, יוסי אחימאיר, ארז אשל, אברהם בידרמן, ד"ר דויד בריקסטון, ד"ר סמיון גולדין, מנחם גרנית, אברהם דובדבני, משה העליון, ד"ר לורנס וינבאום, שולי מועלם, שרגא מילשטיין, דלית שטאובר, הרב שי פירון, עו"ד תמר פלד אמיר, תהל שדמון, ד"ר זהבה תנא

מערכת כתב העת:

עורכת ראשית: איריס רוזנברג

עורכת בפועל: לאה גולדשטיין

חברי מערכת: שימי אלן, דבורה ברמן, סוזן ויסברג, דנה ויילר-פולק, דנה פורת, ריקי פרינץ, לילך תמיר-איטח

רכזת מערכת: תהילה רקובר

עריכת לשון: יובל אלעזרי
תרגום: זהבה מרקס
סיוע: ד"ר אלכסנדר אברהם, ליילה בלנדן, אילה פרץ

צילום: ליילה בלנדן, יוסי בן דוד, יצחק הררי, חן וילנר

עיצוב: הסטודיו לגרפיקה, יד ושם

כתב העת מתפרסם בסיוע קבוצת עזריאלי.
ISSN 0793-6974

©אפשר לצטט תוך ציון המקור.

WWW.YADVASHEM.ORG